

Laagland Archeologie Rapport 1184

**Inventariserend veldonderzoek -
proefsleuven**

**Langestraat - Vestingstraat,
Oldenzaal gemeente
Oldenzaal (OV).**

---

augustus 2023
Versie 2 (concept)
In opdracht van:
BJZ.nu

Colofon**Laagland Archeologie Rapport 1184**

Inventariserend veldonderzoek - proefsleuven Langestraat - Vestingstraat te Oldenzaal, gemeente Oldenzaal (OV)

Auteur: Hans Oude Rengerink & Thomas Spitzers

In opdracht van: BJZ.nu

Foto's en tekeningen: Laagland Archeologie

status rapport: concept v2

Controle: Thomas Spitzers

Autorisatie: Hans Oude Rengerink

ISSN 2468-4759

Laagland Archeologie BV
Virulyweg 21F-G
7602 RG Almelo

Tel 06 - 49 88 34 03

E-mail: info@laaglandarcheologie.nl
KvK-Nummer: 75251876

© Laagland Archeologie BV, Almelo, augustus 2023

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers. Laagland Archeologie BV aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Samenvatting

Laagland Archeologie heeft op 18, 19 en 20 juli 2023 een Inventariserend veldonderzoek - proefsleuven uitgevoerd aan de Langestraat - Vestingstraat te Oldenzaal, gemeente Oldenzaal (OV). Ter plaatse van het terrein heeft tot voor enkele jaren geleden een postkantoor gestaan dat in 1973 is gebouwd. Recentelijk is het postkantoor gesloopt en op termijn is er nieuwbouw voorzien. Het plangebied ligt binnen een AMK-terrein (de oude stedelijke kern van Oldenzaal, en vanwege het bestemmingsplan dient er archeologisch onderzoek uitgevoerd te worden vanwege de te voorziene bodemverstoringen die eventueel aanwezige en te verwachten archeologische waarden kunnen aantasten.

Op het terrein is eerder archeologisch onderzoek uitgevoerd in de vorm van een bureauonderzoek. Op basis van dit vooronderzoek is geconcludeerd dat binnen het plangebied, ondanks de aanwezige verstoring van een groot deel van het plangebied, in het resterende deel een hoge archeologische verwachting geldt. Geadviseerd werd om door middel van een proefsleuvenonderzoek de te verwachten archeologische waarden in beeld te brengen en te waarderen. Daarmee dient te worden bepaald of er al dan niet sprake is van een behoudenswaardige vindplaats, en in dat geval, te adviseren op welke wijze maatregelen nodig zijn vanwege het behoud, in of ex situ. Het advies voor het proefsleuvenonderzoek is door het bevoegd gezag, de gemeente Oldenzaal, bevestigd.

Het onderzoek had tot doel om een waardering van de eventuele aanwezige archeologische vindplaats op te stellen en diende antwoord te geven op de in het PvE opgestelde onderzoeksvragen

Het onderzoek bestond uit een proefsleuvenonderzoek conform het KNA protocol 4003 IVO-P en het daartoe opgestelde PvE.

Samengevat zijn tijdens het proefsleuvenonderzoek twee categorieën van archeologische sporen aangetroffen. In het oostelijke deel van het plangebied ligt de voormalige ringwalgracht die vermoedelijk aan het einde van de 9^e eeuw is aangelegd. Deze gracht is in de loop van de 11^e eeuw als defensieve structuur in onbruik geraakt en gedempt. Over het dempingspakket in de gracht is in de loop van de 12^e -13^e eeuw een dik pakket humeuze ophogingsgrond opgebracht. De in dit pakket aanwezige kogelpotscherven zijn mogelijk met de grond vanuit de pre-stedelijke stadskern aangevoerd en vormen daarom geen directe datering voor de fase waarin het ophogingspakket is aangebracht. Gezien het volledig ontbreken van onder andere jonger gedateerde scherven en de afwezigheid van fragmentjes rood baksteenpuin en jonger vondstmateriaal, zal de ophogingslaag ouder zijn dan circa 1300.

Langs de westelijke rand van het plangebied ligt een zone met bewoningssporen die bestaan uit een cluster paalsporen in het onderliggende dekzand. De paalsporen duiden op houtbouw; gebouwen waarvan de dragende constructie is gebaseerd op in de grond gegraven staander- en wandpalen. Bij afbraak en vervanging van het bouwwerk zijn de palen uitgetrokken of vergaan maar de waarneembare paalkuilen vormen daarmee nog het grondplan van het gebouw. Deze wijze van bouwen werd na de eerste helft van de 14e eeuw alleen nog maar voor bijgebouwen toegepast

Het handgevormde aardewerk uit enkele paalsporen duidt op een datering vóór die tijd, in de 12e t/m 13e of eerste helft van de 14e eeuw. Hierbij kunnen de 10e en 11e eeuw niet worden uitgesloten, maar ontbreken positieve aanwijzingen. In het profiel zijn de vroegste paalsporen te koppelen aan een oudste bewoningshorizont uit de 11e of 12e t/m 13e eeuw op de bovenzijde van een cultuurlaag en een ophoging in de laagte van het beekdal. Dit past bij het beeld dat op basis van eerder onderzoek bij de Vijfhoek is vastgesteld.

Ophogingen uit dezelfde periode zijn bij eerder onderzoek verder noordelijk ook al vastgesteld, onder meer op de parkeerplaats bij de Vijfhoek. Vermoed wordt dat deze ophoging heeft plaatsgevonden rond of na de aanleg van de stadsverdedigingsgordel ter plekke van de Vestingstraat rond 1200. Voorheen zal er in de periode waarin de ringwalgracht nog een verdedigende functie had, aan de buitenzijde ervan geen bebouwing zijn geweest. Uit onderzoek elders in de stadskern blijkt dat de ringwal ergens in de 11e of 12e eeuw in onbruik is geraakt, vermoedelijk al in de 11e eeuw. Het is ook mogelijk dat de bebouwing langs de Vestingstraat in deze periode na het opgeven van de ringwalburcht begonnen is. Hierin ligt een onderzoeksvraag voor vervolgonderzoek.

Na deze eerste bebouwingsfase met paalsporen voor 1300 lijkt, in de loop van de eerste helft van de 14e eeuw overgegaan te zijn op houtskeletbouw, waarbij balkenraamwerken in principe bovengronds gefundeerd werden. Boven de eerste bewoningshorizont is een lagenpakket aangetroffen van ophogingslagen, dunne egalisatie- en vlijlaagjes, leemvloeren, looplaagjes en brandlagen met houtskool en verbrande leem. Deze wijzen op bebouwing in houtskeletbouw langs de Vestingstraat tussen ca. 1300 en de tweede helft van de 17e eeuw. Boven in dit pakket wijzen grote hoeveelheden houtskool en verbrande leem op één of meerdere grote branden in de periode van ca. 1500 tot ca. 1700. Deze reiken plaatselijk tot kort onder het actuele maaiveld. Uit 1492 is een verwoestende stadsbrand bekend, de Helmichsbrand, maar ook de belegeringen tijdens de Tachtigjarige Oorlog zullen verwoestingen met zich meegebracht hebben. De dichte bebouwing die op de oudste stadsplattegrond uit ca. 1560 van Jacob van Deventer staat afgebeeld, heeft op de kaarten van Hogenberg en Blaeu plaatsgemaakt voor een spaarzame bebouwing. De vraag naar de datering van het brandafval blijft een punt voor nader onderzoek

Uit de periode na ca. 1650 zijn sporen van funderingssleuven voor baksteenmuurwerk gevonden. Een groot deel daarvan is in de tweede helft van de 20e eeuw uitgebroken. Enkele van deze muurfunderingen zijn echter ouder. Op de oudste kadastrale kaart uit 1811-1832 staan ter plekke van het plangebied twee huizen ingetekend. Wanneer tussen de vroege 17e eeuw en de vroege 19e eeuw deze bebouwing na de Tachtigjarige Oorlog dateert, blijft een punt voor nader onderzoek.

Op basis van de bevindingen van het proefsleuvenonderzoek is aan de hand van de KNA-waarderingscriteria een waardering van de vindplaats opgesteld. Op basis daarvan is bepaald dat het om een vindplaats met een hoge score gaat die als behoudenswaardig wordt gesteld. Door Laagland Archeologie wordt geadviseerd om deze op te graven voor zover die ligt in delen van het plangebied waar bodemingrepen vanwege de nieuwbouw verloren dreigen te gaan. Voor wat betreft de omvang en diepte van de op te graven zones zal dit aan de hand van uitgewerkte bouwtekeningen nader bepaald moeten worden.

Samenvatting	3
1 Inleiding	6
1.1 Aanleiding onderzoek	6
1.2 Afbakening onderzoeksgebied	7
1.3 Administratieve gegevens	7
2 Voorgaand onderzoek en verwachting	9
2.1 Resultaten voorgaand onderzoek	9
2.2 Archeologische verwachting	13
2.3 Selectiebesluit	14
3 Doel van het onderzoek	15
3.1 Doel van het onderzoek en motivatie	15
3.2 Onderzoeksvragen uit het PvE	15
4 Methoden	16
4.1 Onderzoeksmethodiek	16
5 Landschap en bodem	18
5.1 Geologie en geomorfologie	18
5.2 Bodem	18
5.3 . Antropogene stratigrafie in sleuf 1	18
5.4 Antropogene stratigrafie in sleuf 2	22
6 Archeologie	24
6.1 Sporen en structuren (zie bijlage 5)	24
6.1.1 Put 1	24
6.1.2 Put 2	26
6.2 Vondsten	30
6.2.1 Keramiek	31
6.2.2 Glas	35
6.2.3 Slak	36
6.2.4 Metaal	36
6.2.5 Dierlijk bot	36
6.2.6 Steen	36
6.3 Synthese	37
6.3.1 De ringwalgracht	37
6.3.2 Sporen van bebouwing en bewoning langs de Vestingstraat	38
7 Onderzoeksvragen en conclusie	40
8 Waardering	42
9 Selectieadvies	46
Literatuur en bronnen	47
BIJLAGE 1 AMZ-cyclus	49
BIJLAGE 2 Archeologische perioden	50
BIJLAGE 3 Sporenlijst	51
BIJLAGE 4 Vondstenlijst	58
BIJLAGE 5 Opgravingsvlakken; Puttenoverzicht met alle sporen	61
BIJLAGE 6 Boringen put 2	66
BIJLAGE 7 Profielen en coupetekeningen	69

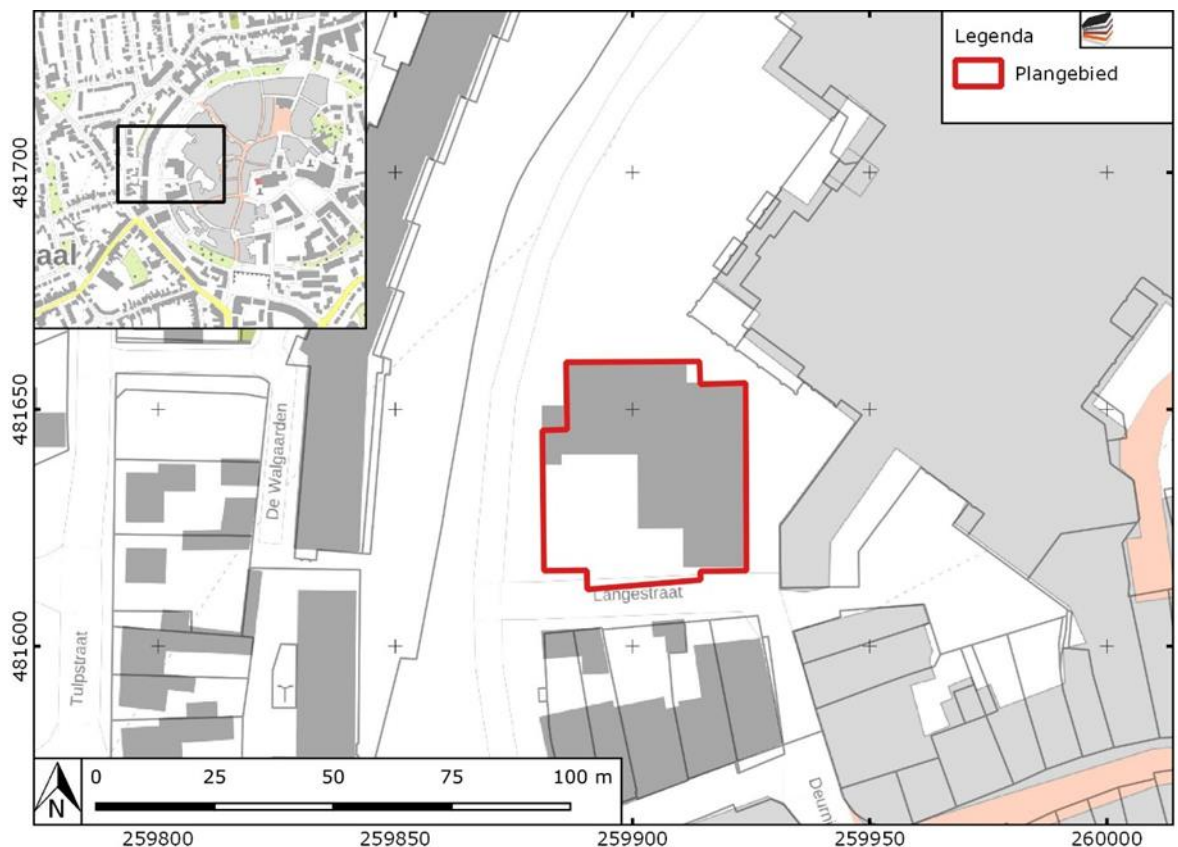
HOOFDSTUK 1 INLEIDING

1.1 AANLEIDING ONDERZOEK

De aanleiding voor het onderzoek vormt de geplande nieuwbouw aan de Langestraat - Vestingstraat te Oldenzaal, gemeente Oldenzaal (OV) (afbeelding 1). Voor het terrein is in april 2023 een bureauonderzoek uitgevoerd.¹ Op basis van dit onderzoek is door het bevoegd gezag besloten dat er een aanvullend onderzoek dient plaats te vinden in de vorm van een Inventariserend veldonderzoek - proefsleuven.

Het doel van de opdrachtgever is te voldoen aan de eisen en randvoorwaarden ten aanzien van het aspect archeologie, die gesteld worden in het bestemmingsplan. De opdrachtgever heeft geen aanvullende wensen kenbaar gemaakt.

Vanwege het uit te voeren onderzoek is een PvE opgesteld² en het onderzoek is uitgevoerd conform het protocol 4003 IVO-P uit de SIKB BRL 4000.

Afbeelding 1. Ligging van het onderzoeksgebied met het vlak van het (inmiddels gesloopte) voormalige postkantoor.

¹ Brouwer 2023.

² Oude Rengerink 2023.

1.2 AFBAKENING ONDERZOEKSGBIED

Het plangebied betreft de Langestraat - Vestingstraat in Oldenzaal, gemeente Oldenzaal. In de huidige situatie is het een braakliggend terrein. Het heeft een omvang van circa 1840 m². Binnen een groot deel van het terrein heeft het inmiddels gesloopte voormalige postkantoor gestaan. Dit gebouw was volledig onderkelderd en ter plaatse van de voormalige bouwcontour worden geen archeologische sporen en resten meer verwacht. Het proefsleuvenonderzoek richt zich daarom op een kleiner onderzoeksgebied langs de zuid- en de westrand.

Afbeelding 2. Het plangebied met de nieuwbouw (Bron: VAB Architecten & Adviseurs).

1.3 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	
Provincie	Overijssel
Gemeente	Oldenzaal
Plaats	Oldenzaal
Toponiem	Langestraat - Vestingstraat
Kadastrale perceelnummer(s) ³	ODZ00-B-723
Laagland Archeologie projectnummer	OLLA232

³ kadastralekaart.com

Inventariserend veldonderzoek - proefsleuven Langestraat - Vestingstraat te Oldenzaal, gemeente Oldenzaal (OV)

Uitvoeringsperiode per deelproces	1. Voorbereiding: 13 t/m 17 juli 2023 2. Veldwerk: 18 t/m 20 juli 2023 3. Uitwerking: 24 juli t/m 18 augustus 2023 4. Deponering: Na definitief rapport
Datum conceptrapportage	
Datum definitief rapport	
XY-coördinaten	259885/481660
	259925/481655
	259880/481615
	259925/481615
Kaartblad	29C
Oppervlakte/lengte plangebied	1840 m2
Datering	Vroege-Middeleeuwen - Nieuwe tijd
Complextype	Nederzetting met stedelijk karakter
Onderzoeksmeldingsnr	5446905100
AMK-terrein	13971 (van archeologische waarde)
Vondstmeldingsnr.	n.v.t.
Type onderzoek	Inventariserend veldonderzoek - proefsleuven
Uitvoeringsperiode	Juli 2023
Opdrachtgever	BJZ.nu
	contactpersoon: F. Spitzen
Bevoegde overheid	Gemeente Oldenzaal
Goedkeuring bevoegde overheid	
Adviseur namens bevoegde overheid	E. Kaptijn
Beheer documentatie	E-depot voor de Nederlandse Archeologie Archief Laagland archeologie BV Provinciaal Depot voor Bodemvondsten Overijssel
Uitvoerder	Laagland Archeologie BV Virulyweg 21F-G 7602 RG Almelo 06 - 49 88 34 03
Projectleider	Hans Oude Rengerink Hans.ouderengerink@laaglandarcheologie.nl

Tabel 1. Objectgegevens.

HOOFDSTUK **2** VOORGAAND ONDERZOEK EN VERWACHTING

2.1 RESULTATEN VOORGAAND ONDERZOEK

Voor het plangebied is in april 2023 reeds een bureauonderzoek uitgevoerd.⁴ Dit bureauonderzoek vat ook de resultaten van voorgaand onderzoek in de directe omgeving samen. Een meer uitgebreidere beschrijving van de archeologische onderzoeken en de daarbij aangetroffen archeologische sporen en resten is in dit onderzoek te vinden. Verder zijn er van onderzoeken in de directe omgeving diverse rapporten beschikbaar. Hieronder worden beknopt de resultaten van het bureauonderzoek beschreven.

Bodem en geomorfologie

Het plangebied ligt aan de voet van de westflank van de stuwwal van Oldenzaal-Enschede. De ondergrond bestaat uit keileem met een afdekking van dekzand. Het natuurlijke oppervlak liep van de zuidelijke en zuidoostelijke zijde van het plangebied af in de richting van het noordwesten waar een van nature laag gebied aanwezig was. Deze laagte bestond uit een beekdalachtige vlakte, gevormd door een oorspronkelijk vanaf de oostelijke stuwwalhelling afstromende beek.

Op basis van verkennende boringen in 2016⁵, proefsleuvenonderzoek in 2017⁶ en de (nog niet uitgewerkte) resultaten van archeologische begeleidingen in 2021⁷, grenzend aan het noordelijke en zuidelijke plangebied is gebleken dat er in de laagte een dik pakket aan humeuze antropogene ophogingslagen aanwezig is dat vermoedelijk uitloopt op de hoger gelegen dekzandrug ten zuiden. Deze overgang ligt vrij waarschijnlijk ook in het plangebied. Aan het maaiveld is min of meer het resterende reliëf nog terug te zien. In Afbeelding 3 zijn, op basis van het AHN de maaiveldhoogtes van 2019, na de sloop van het voormalige postkantoor, gedetailleerd weergegeven. Te zien is ook dat er na de sloop van het postkantoor een laagte is ontstaan ter plaatse van dit voormalige gebouw.

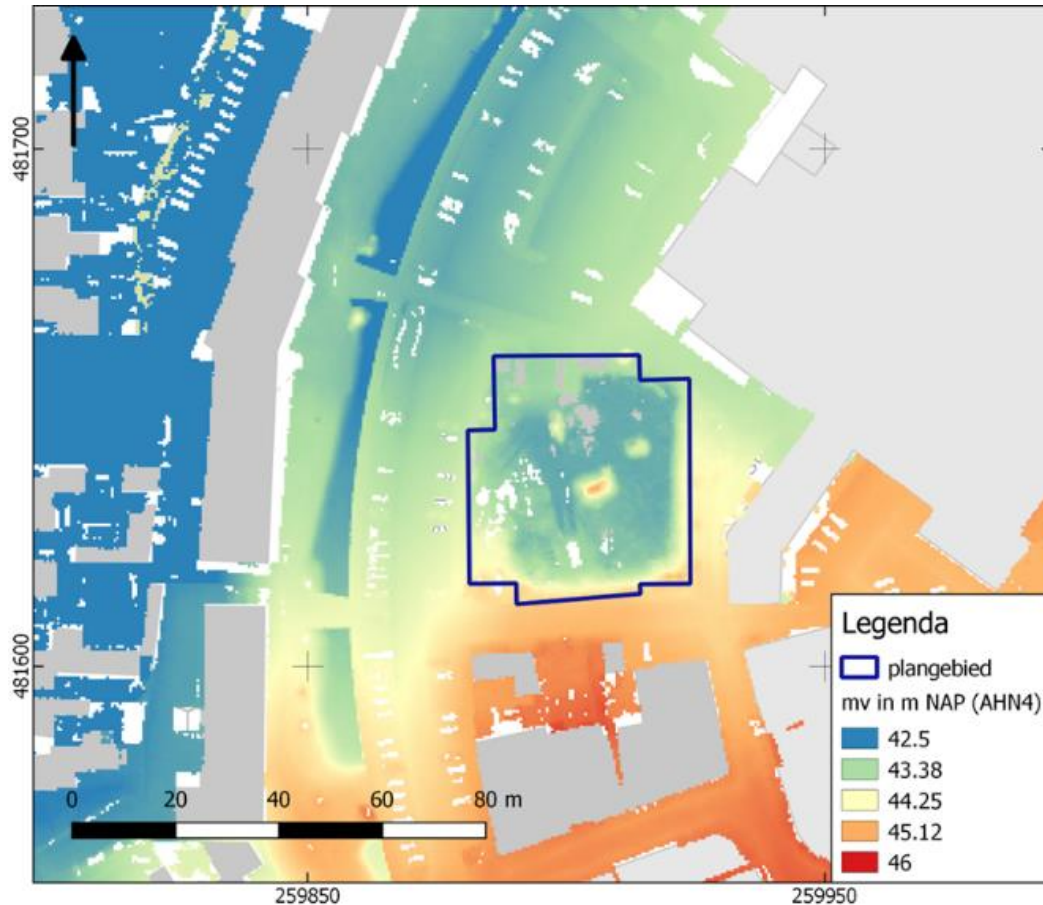
---

⁴ Brouwer 2023.

⁵ Oude Rengerink 2016.

⁶ Spitzers 2017.

⁷ Spitzers, in prep..

Afbeelding 3. Gedetailleerde hoogtekart AHN met actuele hoogtes (2023).

De eerder genoemde beek heeft mogelijk door het midden van de stadskern gelopen en door het gebied van de Vijfhoek (waarin het plangebied ligt). De beek liep waarschijnlijk in westelijk richting - vanaf het gebied van de Haarbroek op de flank van de stuwwal in westelijke richting - af op een van de bovenbeken van de Saasvelder beek. Het gebied achter het huidige winkelcentrum De Vijfhoek vormde een drassige laagte, zoals in voorgaande onderzoeken is vastgesteld. De voormalige beek is als zodanig verdwenen met de ontwikkeling van de middeleeuwse stadskern en doordat de afvoer via de stadgrachten werden gereguleerd.

Historische ontwikkeling en Archeologie

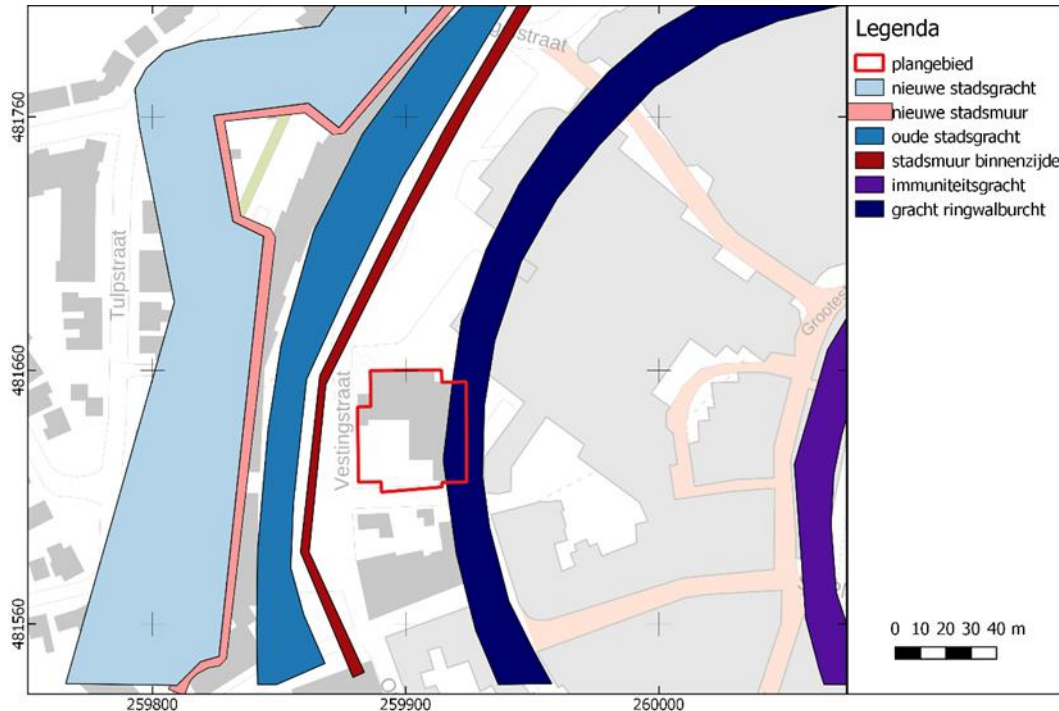
In de Karolingische tijd ontwikkelde Oldenzaal zich tot centrumplaats binnen Twente en vermoedelijk was het tevens een zetelplaats van de graaf van de gouw Twente. Zeer waarschijnlijk is er in de late 9^e eeuw een ringwalburg aangelegd et een binnenwal en een gracht (Afbeelding 4). Deze gracht zou ook aanwezig moeten zijn in de oostelijke zijde van het plangebied. Bij onderzoek elders in de stadskern is de gracht bemonsterd⁸ en daaruit blijkt dat de gracht al bestond in de 10^e eeuw. Uit diverse onderzoeken komt ook naar voren dat deze gracht in de loop van de 11^e, maar zeker in de 12^e eeuw, al niet meer als een defensieve gracht dienst deed. Bij onderzoek ter plaatse van de Stadstuinen, aan de oostelijke kant van de ringwalburg, zijn dempingslagen gedateerd tussen circa 1020 en 1175.⁹

Nadien resteert er een langgerekte laagte die nog voor circa 1300 verder werd gedempt. Nadien ontstaat er bebouwing op dit dempingspakket. Uit nog niet uitgewerkt onderzoek ter plaatse van de Deurningerpoort is aan de hand van een dendro-datering van een vermoedelijke brugpaal gebleken dat 1199 een nieuwe gracht is gegraven, waarbij het

⁸ Zielman, 2016, Oude Rengerink 2022, p.11 en p. 30.

⁹ Spitzers 2021.

oppervlak van de bewoningskern van Oldenzaal flink is uitgebreid.¹⁰ Bij onderzoeken ter hoogte van de Pastoriestraat (plan De Cortile) zijn in de zone tussen de ringwalgracht en de nieuwe (laatmiddeleeuwse) gracht al woonsporen aangetroffen die vanaf de 2^e helft van de 10^e eeuw dateren.

Afbeelding 4. Uitsnede uit de reconstructietekening van de ligging van grachten en vestingwerken van Oldenzaal. Bron: Oude Rengerink & Nabers 2015.

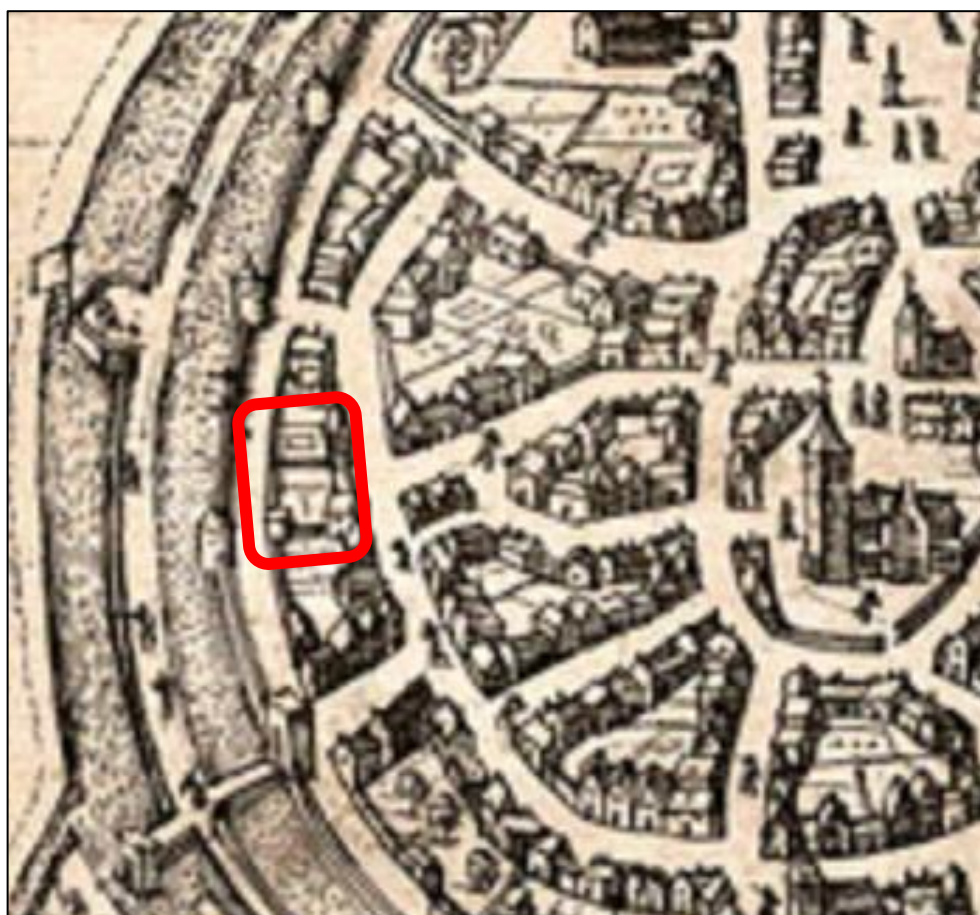
In de 16^e eeuw was er in de zone met het plangebied al een dichte bebouwing langs de westzijde van de (huidige) Vestingstraat en langs de Langestraat, aan de oostzijde van het plangebied. Dit is af te leiden uit de stadsplattegrond van Jacobus van Deventer (Afbeelding 5). Het stuk straat haaks op de Vestingstraat langs de zuidzijde van het plangebied is pas in de late 20^e eeuw aangelegd. Het is heel goed mogelijk dat in de eeuwen voor de 16^e eeuw er ook al bebouwing aanwezig was, zoals elders in de zone tussen de ringwalgracht en de laatmiddeleeuwse gracht bijvoorbeeld ter plekke van De Cortile. Op kaarten uit de eerste helft van de 17^e eeuw (de kaart van Hoogenberg uit circa 1610 en de kaart van Bleau uit ca. 1625-1650) is langs de westzijde nog slechts spaarzame bebouwing te zien terwijl aan de oostzijde langs de Langestraat nog een dichte bebouwing staat aangegeven (Afbeelding 6). Op kaarten vanaf het eerste kwart van de 19^e eeuw tot in de eerste helft van de 20^e eeuw is ook de westzijde weer gedeeltelijk bebouwd. In het begin van de jaren '70 van de vorige eeuw is alle aanwezige bebouwing gesloopt vanwege de ontwikkeling van de Vijfhoek.

¹⁰ Spitzers 2023.

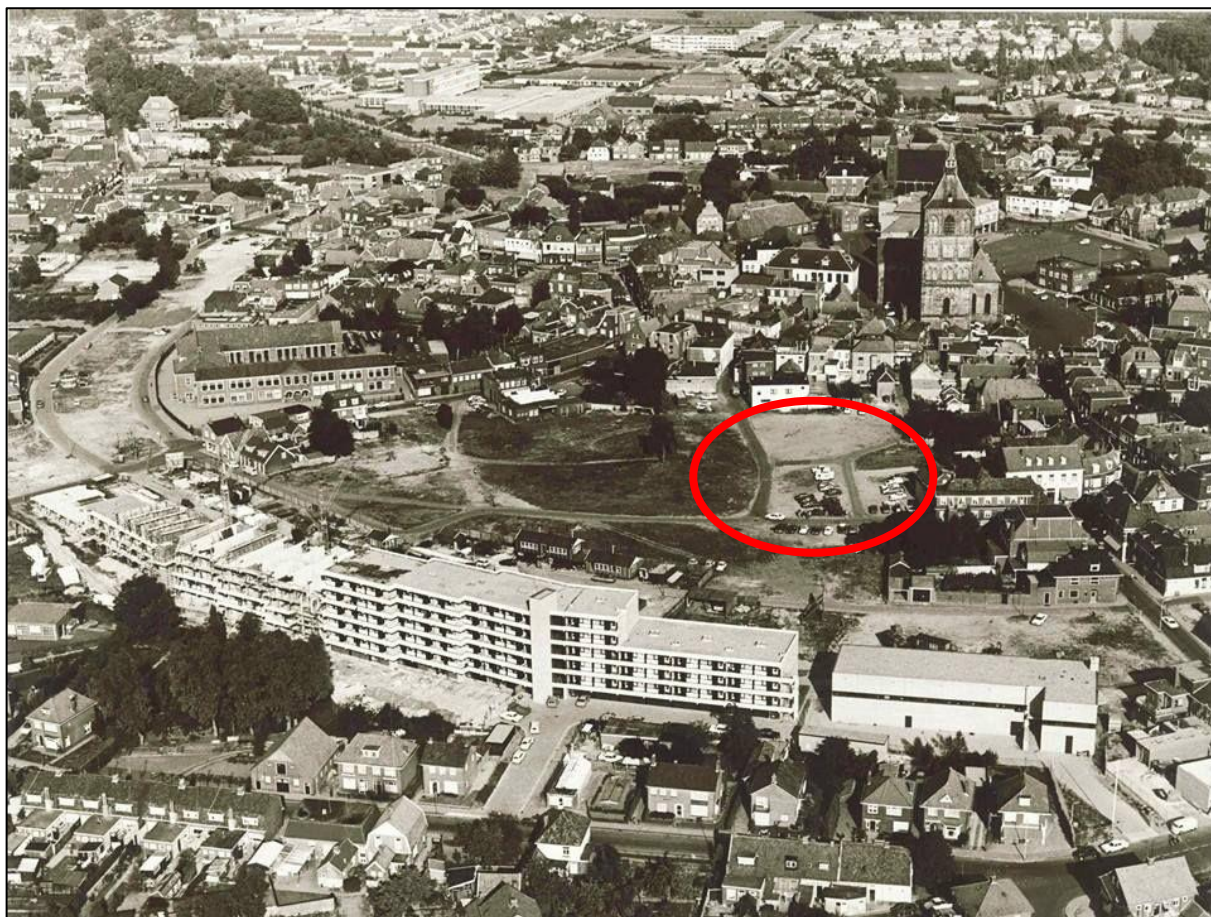

Afbeelding 5. Het plangebied op de plattegrond van Jacobus van Deventer circa 1560.

Afbeelding 6. Het plangebied op de kaart van Hoogenberg, circa 1610.

Afbeelding 7. Luchtfoto met het gebied van de Vijfhoek rond 1970 nadat de meeste bebouwing al is gesloopt. Binnen de rode cirkel is het plangebied globaal aangeduid.

2.2 ARCHEOLOGISCHE VERWACHTING

Op basis van het voorgaande onderzoek is er in het PvE een gespecificeerde archeologische verwachting opgesteld.

Aard en ouderdom van de vindplaatsen

Vooralsnog wordt rekening gehouden met een verwachting voor vindplaatsen uit de Late Middeleeuwen vanaf circa de 12^e eeuw. Het betreft pre-stedelijke nederzettingssporen (houtbouw), steenbouw en ophogingslagen. De kans is ook aanwezig dat de vroegmiddeleeuwse ringwalgracht met bodemvullingen en dempingspakketten nog wordt aangesneden in het westelijke deel van het plangebied. Verder kan er nog een akkerdek aanwezig zijn, zoals ook bij het onderzoek in het kader van het Singelpark is aangetoond. Dit akkerdek kan mogelijk al dateren uit de fase voorafgaand aan de laatmiddeleeuwse stadsuitbreiding voor de 12^e eeuw.

Bij de archeologische begeleiding in het kader van de aanleg van het Singelpark zijn nabij de hoek van de Langestraat en de Vestingstraat ook scherven en mogelijk nog sporen aangetroffen uit de late prehistorie (vermoedelijk IJzertijd). De aanwezigheid van IJzertijdsporen kan ter plaatse van het plangebied ook niet worden uitgesloten.

Begrenzing en oppervlakte van de vindplaatsen

Deze paragraaf kan op dit moment nog niet concreet ingevuld worden. Gezien echter de ligging binnen de middeleeuwse stadsbegrenzing zal een eventuele vindplaats daarvan een deel vormen en kan niet concreet een separate vindplaats worden aangetroffen.

Structuren en sporen

Diepere grondsporen uit de van de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd (houtbouw, funderingen, greppels en putten/kuilen) kunnen plaatselijk in de intacte top van het dekzand nog intact zijn.

Anorganische artefacten

Artefacten kunnen bestaan uit natuursteen, aardewerkfragmenten, verbrande leem, baksteen, glas en metaal.

Organische artefacten

Organische materialen waarmee rekening gehouden dient te worden zijn hout, dierlijk bot, leer en textiel. Deze materialen kunnen vooral worden aangetroffen in diepere sporen in de grondwaterzone.

Archeozoölogische en botanische resten

In diepere grondsporen in de grondwaterzone kunnen macrobotanische resten worden verwacht.

Archeologische stratigrafie en diepte van vondstlagen

Onder de locatie van het voormalige postkantoor is te rekenen met een diepe verstoring die door de laatmiddeleeuwse en nieuwetijdse stadsophogingen vermoedelijk tot in het onderliggende dekzand reikt. Op deze locatie zijn geen oppervlakkige grondsporen meer te verwachten. Vanaf ongeveer 1973 was het zuidwestelijke plangebied onbebouwd. Daarvoor was ook hier bebouwing. In dit zuidwestelijke deel loopt de bodemverstoring vermoedelijk minder diep. In de stadsophogingen en ook in de top van de onderliggende natuurlijke bodem kunnen resten van bebouwing en erfinrichting vanaf de Late Middeleeuwen worden verwacht.

Op de locatie van het vroegere postkantoor kunnen nog resten van diepe grondsporen (beerputten, waterputten) bewaard zijn gebleven. Specifiek in het oostelijke plangebied zijn resten van de vroegmiddeleeuwse gracht te verwachten. Ondanks de diepe verstoringen die met het postkantoor samenhangen, kunnen deze resten nog steeds aanwezig zijn.

Gaafheid en conservering

De gaafheid van eventuele vindplaatsen kan variëren als gevolg van de wisselende diepten van eventuele bodemverstoringen. Meer specifiek voor organische artefacten en botanische resten geldt dat die vooral in oude, opgevulde laagten en in diepe sporen zoals waterputten aanwezig kunnen zijn vanwege de natte condities. Mogelijk zijn in het onderzoeksgebied nog waterputten of -kuilen aanwezig, al dan niet met houten putconstructies (kistwerk, vlechtwerk of holle boomstammen). Ook zouden in de oorspronkelijk dieper liggende vullingen van de ringwalgracht nog organische resten in een redelijke of goed geconserveerde conditie aanwezig kunnen zijn.

2.3 SELECTIEBESLUIT

Op basis van het bureauonderzoek heeft het bevoegd gezag besloten dat er een aanvullend onderzoek in de vorm van een Inventariserend veldonderzoek - proefsleuven dient te worden uitgevoerd.

HOOFDSTUK 3 DOEL VAN HET ONDERZOEK

3.1 DOEL VAN HET ONDERZOEK EN MOTIVATIE

Het doel van een proefsleuvenonderzoek volgens het protocol 4003 IVO-P is het vaststellen van eventueel aanwezige archeologische vindplaatsen en deze te waarderen. Bij de waardering wordt vastgesteld of het om een al dan niet behoudenswaardige vindplaats gaat. Op basis van de waardering wordt een advies opgesteld waarin wordt aangegeven wat er voor maatregelen nodig zijn om een eventueel aanwezige vindplaats te behouden, in of ex situ.

Vanwege de aard van de verwachte vindplaatsen werd gekozen voor een proefsleuvenonderzoek. Andere vormen voor het vaststellen van archeologische waarden zijn daarvoor ongeschikt.

3.2 ONDERZOEKSVRAGEN UIT HET PVE

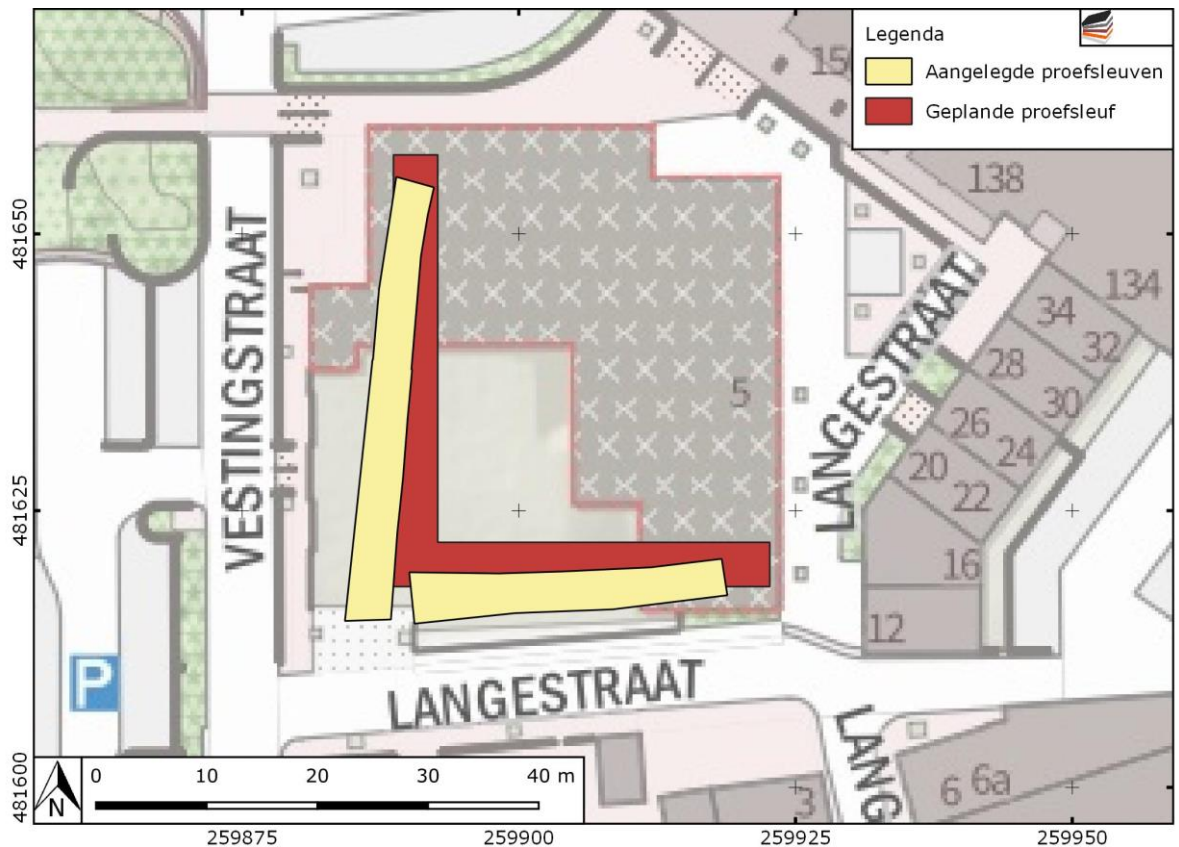
Conform het Programma van Eisen dient het proefsleuvenonderzoek antwoord te geven op de volgende onderzoeksvragen

1. *Zijn er in het onderzoeksgebied vindplaatsen met archeologische sporen en resten aanwezig?*
2. *Wat is de aard (complextype), omvang en fysieke kwaliteit daarvan?*
3. *Uit welke periode dateren deze?*
4. *Waar bevinden deze resten zich (horizontaal en verticaal)?*
5. *Wat is de genese en datering van antropogene cultuurdekken?*
6. *Wat is de bodemkundige opbouw en hoe intact is deze?*
7. *Wat is de waardestelling middels de KNA-waarderingscriteria? Zijn er delen van de vindplaats behoudenswaardig?*

HOOFDSTUK 4 METHODEN

4.1 ONDERZOEKSMETHODIEK

Het proefsleuvenonderzoek is uitgevoerd conform het PvE op 18, 19 en 20 juli 2023. Er waren geen substantiele afwijken van het PvE behalve dat bij de aanleg van de proefsleuven er een profieldam is blijven staan tussen de putten 1 en 2. In onderstaande tekening zijn de gerealiseerde en de vooraf geplande proefsleuven te zien. De ligging van de sleuven die gegraven zijn wijkt wat af van de geplande sleuven. Voor de westelijke sleuf is dit vanwege een groot projectbord dat in de weg stond. De zuidelijke sleuf is iets verschoven vanwege de aanwezige steilrand naar de laagte in het plangebied.

Afbeelding 8. Puttenplan volgens het PvE en de gerealiseerde putten.

De werkputten zijn aangelegd met behulp van een graafmachine met een gladde afwerkbak en conform de KNA-leidraad Veldhandleiding Archeologie en de overige veldwerkspecificaties volgens het vigerende KNA-protocol Proefsleuven (4003) en de

aanvullende eisen van het Programma van Eisen. Tijdens het verdiepen is op relevante lagen gelet op de aanwezigheid van grondsporen. Indien geen grondsporen aanwezig waren, is verdiept tot aan de top van het dekzand.

De sporen zijn ingemeten met behulp van een GPS in het Rijksdriehoekstelsel (RD). Rondom de proefsleuven zijn om de drie meter de maaiveldhoogtes opgemeten en in elke put is om de drie meter de vlakhoogte ingemeten. Van relevante sporen is een selectie handmatig gecoupeerd en gedocumenteerd. Tijdens de ontgraving is intensief gebruik gemaakt van de metaaldetector. Aangetroffen vondsten zijn zoveel mogelijk gekoppeld aan sporen of lagen.

Het aanleggen van put 1 is deels in twee vlakken uitgevoerd. Bij de aanleg vanaf de zuidzijde bleek muurwerk aanwezig op circa 60 tot 80 cm onder het maaiveld. Op dit niveau is vlak 1 aangelegd. Direct ten noorden van dit muurwerk is door een pakket sterk puinhoudende lagen en een humeus cultuurdek verder verdiept tot op een sporenniveau in het dekzand. Dit is vlak 2 genoemd. Daarna is eerst langs het muurwerk, wat een vermoedelijk 19^e eeuws keldertje leek te zijn, het vlak verdiept tot op het dekzand. Vervolgens is ook het keldertje verwijderd en het vlak daaronder op het dekzand aangelegd.

In put 2 is door een dik humeus cultuurpakket gegraven tot op een aanvankelijk als dekzand lijkend niveau. Begonnen aan de westzijde van de put is getracht dit niveau aan te houden maar op circa een derde van de sleuf bleek het 'dekzand' niet meer aanwezig te zijn. Bij het verder in oostelijke richting aanleggen van de put begon het vermoeden te rijzen dat hier wel eens een dempingspakket van de ringwalgracht in het vlak kwam te liggen. Bij een iets dalend vlak in oostelijke richting kwam ook het grondwater op het vlakniveau omhoog. Dieper kon er al zeker niet worden gegraven. Er is ter plaatse van de gracht nog wel een circa 80 cm breed kijkgat gegraven langs de noordelijke putwand en er zijn foto's gemaakt. Bij dieper uitgraven is er een flinke instorting van de profielwand opgetreden en is besloten om het kijkgat te laten voor wat het was en dicht te maken.

Profielen

Beide putten zijn doorgegraven tot in de zone van het voormalige postkantoor, in de 'sloopkuil' die na de sloop is opgevuld. In put 1 is langs de westelijke putwand een doorlopend profiel aangelegd en gedocumenteerd tot iets in de genoemde 'sloopkuil'. Verder is in de oostzijde van de put ook nog een profiel aangelegd en gedocumenteerd. Dit profiel strekte zich uit tot enkele meters ten noorden van een resterend keldertje van een vermoedelijk 19^e eeuws huis tot aan de zuidelijk kopse kant van de put. Dit profiel is aangelegd om de stratigrafische positie van de lagen rond het keldertje te kunnen documenteren.

In put 2 is een lengteprofiel aangelegd langs de zuidwand, tot iets in de 'sloopkuil' die zich nog aan de oostelijke zijde van deze put bevond. Omdat vanwege de veiligheid de bovenste meter onder het maaiveld afgeschuind moest worden en er nog meer inzakkingen van het profiel dreigden, is circa de bovenste meter van dit profiel niet opgenomen en gedocumenteerd. Kort na het afsteken en aankrassen van het zuidprofiel is er nog een flinke instorting opgetreden. Het deel dat is ingestort betrof voornamelijk een flinke kuilvulling die een vrij hoge insteek in het profiel had.

Tijdens het laagsgewijs ontgraven van de putten zijn stelselmatig langs de wanden van de proefsleuf voortdurend met de schop kleine kijkgaatjes gegraven om te zien of nog dieper gegraven diende te worden tot een mogelijk sporenniveau en of op welke diepte het ongeroerde dekzand aanwezig zou zijn. Dit was met name van belang wanneer bij het ontgraven nog geen sporenniveau werd bereikt.

5 LANDSCHAP EN BODEM

5.1 GEOLOGIE EN GEOMORFOLOGIE

De natuurlijke ongeroerde ondergrond bestaat uit matig tot zeer fijn siltarm dekzand. In put 1, loopt de bovenkant van het dekzand vanaf de zuidelijke kopse kant van de put af in noordelijke richting, van circa 43,0 m +NAP tot circa 42,2 m +NAP. Het natuurlijke maaiveld zal wat hoger hebben gelegen, een intact natuurlijk bodemprofiel is in het dekzand niet meer aanwezig omdat dit moet zijn omgewerkt in de bovenliggende cultuurlaag. Aldus dient er van uitgegaan te worden dat het natuurlijke maaiveld nog circa 30 tot 50 cm hoger heeft gelegen. Ook van west naar oost daalt de top van de c-horizont. In het zuidende tussen prof 102 en 103 van 42,25 naar 42,0 m + NAP.

In put 2 is er een afwijkend beeld van de bovenkant van het dekzand, in het vlak lijkt dit dekzand niet aanwezig te zijn. Op basis van boringen ligt het dekzand met de top op circa 50 tot 70 cm onder het vlakniveau (circa 41,55 +NAP). Op het dekzand ligt een antropogeen omgewerkte laag 'vuil' grijsgeelbruin zand met inschakelingen van bruingrijs zand (s2025). Er lijkt hier sprake van een mogelijke demping van een gracht of mogelijk een inkalving daarvan (zie verder paragraaf 5.4).

5.2 BODEM

De oorspronkelijke natuurlijke bodem is vrijwel volledig afgetopt. In het vlak van put 1 is in het zuidelijke deel in het vlak nog een zogenaamde mollenlaag aanwezig in de top van het dekzand (s1050).

Daaruit kan worden aangenomen dat in put 1 de C-horizont nauwelijks is vergraven. De C-horizont verandert geleidelijk van kleur, in het zuidelijke deel nog geel tot grijsgeel en in noordelijke richting meer naar lichtbruingrijze, kleuren met gebleekt zand. Dit duidt er op dat er naar het lagere noordelijke deel een overgang naar een nattere bodem is geweest. Bij s1030, een begraven bouwvoor/humeuze depressiebodem ligt deze bodem op 42,20 m + NAP niet ver boven de huidige grondwaterspiegel. In put 2 is de natuurlijke bodem zonder meer veel dieper afgetopt.

Op het dekzand ligt in beide putten een dik pakket antropogene lagen. In put 1 bestaat de onderste laag (s199 en 144) uit een cultuurdek van matig humeus zand dat lijkt op een plaggendek maar is net iets te rommelig om het als zodanig te benoemen. Dit dek ligt in put 1 met een matig scherpe begrenzing op het dekzand. De graafgangen in het dekzand bevatten overwegend grond uit dit cultuurdek. Het cultuurdek is enigszins gelaagd, wat op meerdere ophogingsfasen kan duiden.

5.3. ANTROPOGENE STRATIGRAFIE IN SLEUF 1

In de wanden van werkput 1 is een 1,2 tot 1,3 meter dik, door menselijk toedoen ontstaan grondpakket aangetroffen bestaande uit ophogingen, egalisatielagen, vloerlagen, brandafval, diverse kuilvullingen en muuruitbraaksporen. Deze vormen de

overblijfselen van bebouwing en bewoning, die ter plekke heeft plaatsgehad gedurende de afgelopen duizend jaar.

In de zuidwand is de relevante archeologische stratigrafie over een lengte van 20 meter vanaf het zuideinde van de sleuf redelijk intact, plaatselijk tot direct (20 cm) onder het huidige maaiveld. Noordwaarts is de stratigrafie volledig verstoord door de insteek van het voormalige postkantoor. In de zuidwand wordt de stratigrafie tussen 6 en 10 meter vanaf het zuideinde van de sleuf noordwaarts geleidelijk doorsneden door een recent gronddek.

Twee sporen (s127 en s88 in profiel 102) en een laag (s1052 in profiel 103) die in het zuideinde van de sleuf aan de basis van het antropogene lagenpakket zijn aangetroffen, worden als het oudst beschouwd vanwege de sterk vervaagde bruingrijze vulling. Vondsten of daterende insluitsels zijn niet in deze sporen aangetroffen. Vermoedelijk dateren deze sporen uit de Vroege Middeleeuwen of zelfs uit de voorafgaande prehistorie/Romeinse tijd. Op basis van deze sporen is in het plangebied rekening te houden met bewoningssporen van vóór de aanleg van de Ringwalburcht. Eveneens van vóór de ringwalgracht dateert een zeer grote ingraving met onbekende functie, waarvan de westrand in werkput 1 is aangetroffen (s36). Dit spoor doorsnijdt s1052, dat het restant van een oude akkerlaag of bouwvoor kan zijn.¹¹

Afbeelding 9. Detail van het noordelijk deel van profiel 102 met de noordrand van de eerste ophogingsfase op de rand van de laagte.

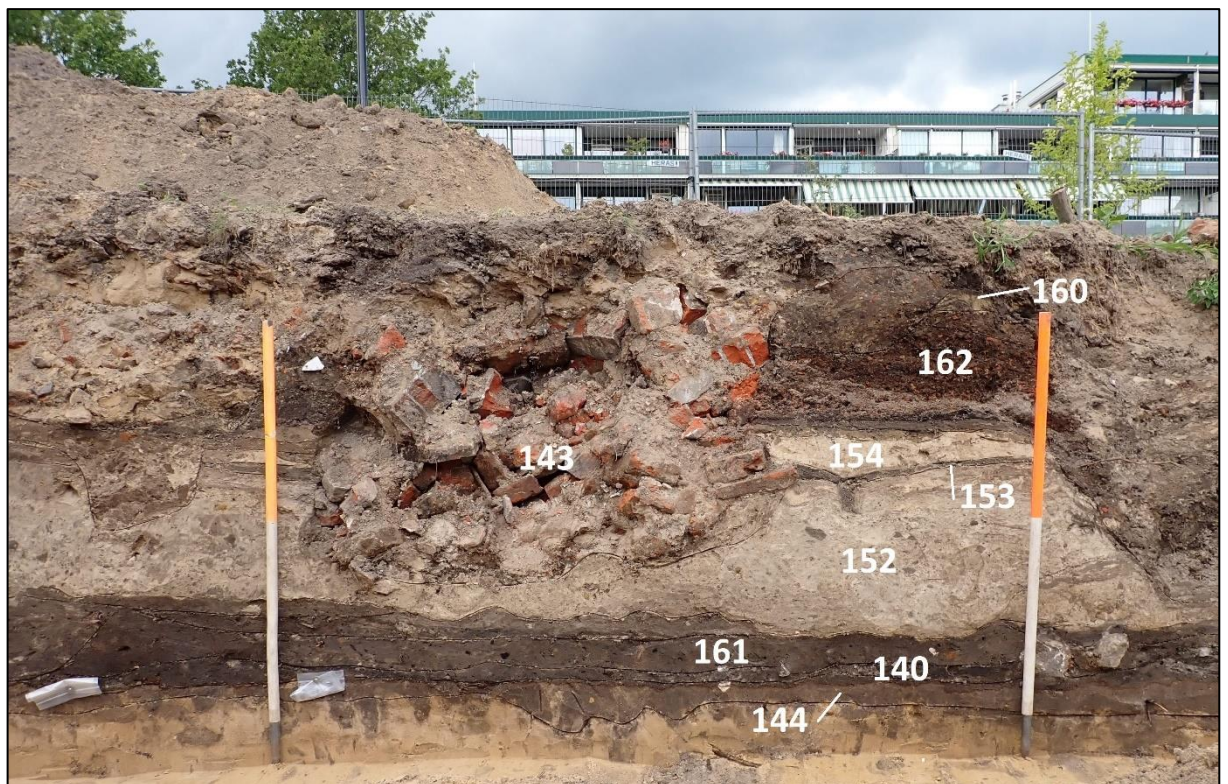
De sterk vervaagde paalkuil s127, maar ook vulling van de grote ingraving s36, worden afgedekt door een ca. 10 tot 25 cm dikke cultuurlaag van donkerbruingrijs, matig humeus zand, die over de hele lengte van het profiel aan de basis van het antropogene lagenpakket op de c-horizont ligt (s101, s126, s142, s144, s145). Aan de onderkant van deze cultuurlaag zijn sporen van bioturbatie (mollen) aanwezig. Naar het noorden neemt de cultuurlaag over de dalende bovenzijde van het natuurlijke dekzand in dikte toe en lijkt over te gaan in een ophoging (s145, s198 en s197). Deze ophoging ligt over een oudere, geroerde laag (s199 en s93), die als bouwvoor of maaiveldlaag in een bewoonde omgeving op de natuurlijke bodem (s94) lag van de laagte van het beekdal. De ophoging eindigde bij de rand van de natte laagte.

De bovenzijde van deze cultuurlaag en ophoging vormde een bewoningsniveau, waarop bebouwings- en bewoningssporen te verwachten en aangetroffen zijn. Dit lag op 43,0 tot

¹¹ S1052 kan ook de rand van de oudste vulling van het grote spoor s36/s2025 zijn. In beide gevallen gaat s1052 vooraf aan de in werkput 2 aangetroffen ringwalgracht.

43,1 m + NAP om in de meest zuidelijke zes meter snel te stijgen naar 43,4 of 43,5 m + NAP. Diverse paalsporen en/of kuilen doorsnijden de cultuurlaag of ophoging vanuit de bovenzijde. Waarschijnlijk horen de paalsporen die in vlak 2 zijn aangetroffen in de bovenzijde van het dekzand, bij dit sporenniveau (zoals s10 in het noordeinde van profiel 102). Verder zijn op dit niveau één of enkele dunne loophorizonten of leeflagen herkenbaar (o.m. s140 en s161, Afbeelding 10). Daarin zijn onder meer enkele goed geconserveerde dierlijke botresten zijn aangetroffen. Ook zijn er resten van leemlagen, die als leemvloer gediend kunnen hebben (zoals s136, s138, s148 en s170). Verder is in één van de lagen een concentratie veldkeien waargenomen. Het is niet uitgesloten dat deze deel uitmaakten van een haardplaats. Ten noorden van de veldkeienconcentratie bestaat de onderste laag van deze sporenhorizont uit een brandlaag (s168). Deze bestaat uit verkoold plantaardig materiaal (kleine takjes of hei) waarin ook verkoold graan is aangetroffen. (De laag is bemonsterd). Aan de hand van het voorkomen van kogelpotscherven in de sporen en op basis van eerder onderzoek in de omgeving is de bewoningshorizont met enige waarschijnlijkheid in de 11^e of 12^e t/m 13 eeuw te dateren, vermoedelijk in de 13^e eeuw, toen het plangebied binnen de stadsomwalling kwam te liggen.

Afbeelding 10. Detail van het middendeel van profiel 102 met het schoonzandige ophogingspakket s152 boven het ouder bewoningsniveau s140/s161 met keienconcentratie (rechtsonder).

Volgend op dit bewoningsniveau zijn uiteenlopende dunnere en dikkere ophogingen opgebracht, afgewisseld met leemvloeren, loophorizonten, vlijlagen en egalisatielagen. In het noordelijk deel worden enkele dunne ophogingen van matig humeus, grijsbruin zand met relatief veel verspitte vloerleem, afgedekt door een tweetal leemlagen op ca. 43,2 m + NAP, die als vloer gediend kunnen hebben. Hieruit zijn geen vondsten bekend. Daaroverheen is de noordrand van een dik ophogingspakket van relatief schoon zand opgebracht (s152). Deze ophoging tussen 1,5 en 11,5 meter uit het zuideinde van de sleuf opgebracht over een breedte van tien meter, die overeenkomt met de gebruikelijke van een middeleeuws huisperceel. Op de bovenzijde van de ophoging, op 43,6 tot 43,7 m + NAP, is een volgende bebouwings- en bewoningshorizont te onderscheiden, bestaande uit leemvloeren, looplagen, vlij- en egalisatielagen en een baksteenmuur. Dit niveau is in vlak 1 blootgelegd. In deze horizont zijn twee fasen te onderscheiden. De eerste fase

wordt onder meer gevormd door de humeuze bovenzijde s153 van ophoging s152 die op basis van twee fragmenten bijnaasteengoed en een fragment laat kogelpotaardewerk rond 1300 gedateerd kan worden. Daaroverheen is een tweede, maximaal 10 cm dikke ophoging van schoon zand herkenbaar (s154), die de basis vormt van een leemvloer (s164) met daarop een looplaag van met houtskoolstof vervuild zand (s163). Tot deze tweede fase is ook muurwerk s1 te rekenen, dat bestaat uit een laag 14^e-eeuwse baksteenmoppen, afgedekt door een leemvloer (s130). Dit muurwerk lag op de zuidelijke begrenzing van het ophogingspakket en vormde de zuidelijke begrenzing van een gebouw dat op de schoonzandige ophoging lag. Ten zuiden van het muurwerk is een 'buiten'-stratigrafie aangetroffen, bestaande uit donker gekleurde, matig humeuze cultuurlagen met veel vergravingen. In één van deze vergravingen, die vanuit de bovenzijde van leemvloer s130 gegraven is, is een steengoedfragment uit de tweede helft van de 14e eeuw aangetroffen.

Afbeelding 11. Detail van het zuideinde van profiel 102 met muurwerk s1 en lagen en kuilen met brandafval.

Het tweede loop-/leefniveau wordt afgedekt door stortlagen en ophogingen en doorsneden door ingravingen met veel verbrande leem en houtskool. Deze lijken het afval te vormen van één of meer grotere branden waarbij huizen in houtskeletbouw met lemen wanden zijn afgebrand. Soortgelijk brandafval is ook in de vestingwerken in de Deurningerstraat aangetroffen.¹² Dit brandafval, dat plaatselijk tot een hoogte van 47,1 m + NAP kort onder het actuele maaiveld reikt, lijkt tussen de late 15e eeuw en ca. de 18e eeuw in verschillende fasen gedeponerd, deels primair, deels secundair. Roodbakkend aardewerk en een golfpanfragment wijzen op een datering na ca 1500 (in kuil s24). In één van de stratigrafisch jongste kuilen (s120) is een hoge concentratie aan ijzerslakken aangetroffen, een fragment van een vuurstolp, en een vensterglas-afvalstuk van een glazetter, dat van (niet al te lang) na 1650 dateert. Het brandafval kan van verschillende branden zijn, bijvoorbeeld van de Helmichsbrand uit 1492, van verwoestingen tijdens de Tachtigjarige Oorlog of tijdens de activiteiten van Bommen Berend rond 1672. Op één plaats is op 20 cm onder het actuele maaiveld op het brandafvalpakket s162.0 een looplaag (s162.1) en leemvloer (s160) bewaard gebleven (Afbeelding 10).

De brandafvalstortingen en onderliggende sporen worden op verschillende plaatsen doorsneden door insteken of uitbraaksleuven van baksteenmuurwerk (s143, s184 en s186). Deze dateren waarschijnlijk van bebouwing uit de 17^e t/m 19^e eeuw. S186 bevat

¹² Spitzers 2023.

een fundering van door inwateren verdichte zandlaagjes. De meest muursporen zijn in de jaren 70 van de vorige eeuw uitgebroken (s143). De tussenliggende stratigrafie is daarbij niet volledig verstoord.

5.4 ANTROPOGENE STRATIGRAFIE IN SLEUF 2

In put 2 is de vroegmiddeleeuwse ringwalgracht aangetroffen die door het onderliggende dekzand en de daaronder liggende keileem is gegraven. In het vlak is ongeveer buitenste insteek van deze gracht waarneembaar, bestaande uit dempingslagen met een heterogene matrix van lichtgrijs matig fijn zand met onregelmatige en rommelige humeuze inschakelingen, kleibrokken en humeuze en venige brokken. Aan de westzijde is buiten de genoemde insteek, in het vlak lichtgrijsbruin, iets humeus en vlekking zand aanwezig (s2025). In boringen en verdieping bij het kopse westprofiel blijkt dat dit een pakket omgewerkt zand is, met daarin meer grijsbruine humeuze inschakelingen. In het profiel blijkt dat de insteek van de gracht met de dempingsvulling s15 er overheen uitwigt (zie verder hoofdstuk 6).

In het profiel wordt de dempingslaag s15 afgedekt met een dikke cultuurlaag van matig humeus matig fijn zand (s2006 t/m 2015). Het bovenste deel van de cultuurlaag, s2005, is sterk verrommeld door recente en subrecente vergravingen.

Afbeelding 12. Zuidprofiel put 2 vanuit het westen gezien.

Het hele cultuurdek is een ophoging van de voormalige laagte die na de demping van de ringwalgracht nog aanwezig was. De cultuurlaag heeft meerdere sublagen, wat wijst op faseringen in de ophoging van de laagte. Opvallend is dat er in het cultuurdek geen sporen en resten van baksteenpuin en mortel aanwezig zijn. Archeologische indicatoren

bestaan slechts uit houtskoolspikkels verbrande leembrokjes (s2006). In sublaag s2007 zijn kleine fragmentjes mortel aanwezig.

Het in de cultuurlaag aangetroffen keramische vondstmateriaal betreft uitsluitend kogelpotscherven die echter ruim gedateerd zijn tussen circa 900 en 1300. De datering van de cultuurlaag zou eventueel jonger kunnen zijn als rekening gehouden wordt met aangevoerde grond elders uit de stedelijke kern maar gezien het ontbreken van duidelijk jonger materiaal van na 1300 zal het gehele cultuurdek tot en met sublaag s2008 vermoedelijk na de demping van de ringwalgracht tot rond het begin van de 14^e eeuw aangebracht zijn.

6 ARCHEOLOGIE

6.1 SPOREN EN STRUCTUREN (ZIE BIJLAGE 5)

6.1.1 PUT 1

Vlak 1

In vlak 1, dat het meest zuidelijke deel van de put omvat, zijn twee sporen gedocumenteerd. Het betreft een fundering met een puinvulling (s2) en een schijnbaar aansluitend stuk muurwerk haaks daarop (s1). Bij het inmeten is vervolgens nog een veldkei op de noordwestelijke hoek als afzonderlijk spoor ingemeten (s50). De fundering s2 is ook in de kopse kant van put 2 nog aanwezig. De fundering is bij het verdiepen naar vlak 2 eerst aan de buitenzijden vrijgelegd en daarbij gedocumenteerd. De fundering blijkt te bestaan uit een combinatie van in zwart zand gelegde zandsteenblokken, grotendeels gebroken bakstenen en veldkeien op de hoeken onderin. De veelal halve bakstenen met soms mortelresten lijken grotendeels hergebruikt. De jongste stenen, waarvan er veel compleet waren, zijn op basis van baksel, afwerking en een formaat van 25,5 x 12 x 5 cm te dateren in de 17^e eeuw.

Afbeelding 13. Keldertje s2. Opgetrokken uit diverse hergebruikte bouwmaterialen. De binnenkant van het keldertje was volgestort met slooppuin, met onder andere vensterglas. Dit is vrij waarschijnlijk nog resterend slooppuin van de woning die rond het begin van de jaren '70 van de vorige eeuw is afgebroken. Opvallend daarin was de

aanwezigheid van pleisterwerk met meerdere lagen lichtblauwe kalksaus. Onder het slooppuin was nog een keldervloertje van platgelegde bakstenen aanwezig. Naast fragmenten van de hierboven beschreven bakstenen, waren daarin overwegend kleinere, jongere bakstenen verwerkt met een lengte van ca. 20,5 cm en een dikte van 4,0 cm. Deze zijn in de latere 18^e of 19^e eeuw te dateren. De vloer lag verdiept ten opzichte van de onderkant van de zijmuren met een terugspringende muurplint op de vloerrand en is mogelijk op een later tijdstip aangelegd. Vooral nog is de aanleg van de kelder daarom niet nader te dateren dan in de 17e of 18e eeuw.

Tussen kelder s2 en het westwandprofiel 102 is een haaks op de Vestingstraat lopend stuk muurwerk blootgelegd bestaande uit één laag van 14e-eeuwse baksteenmoppen die één steen breed in vuil zand waren gelegd (s1). Het muurwerk werd doorsneden door de insteek van kelder s2 en is ook in profiel 102 aangesneden. Ten noorden van het muurtje lag een brandlaag van verbrande leem en houtskool op een loophorizont van houtskoolstof. Deze loophorizont vormde de bovenzijde van een relatief schoonzandige ophoging, die in profiel 102 is gedocumenteerd als s152. In de bovenzijde van dit pakket zijn in profiel 102 enkele aardewerkfragmenten aangetroffen uit de periode rond 1300 (bijnasteengoed en laat kogelpot-aardewerk). Ten zuiden van het muurwerk zijn allerlei kuilen aangetroffen, waaronder één gevuld met verbrande leem en houtskool. Het muurwerk vormde kennelijk de zuidwand van een gebouw. Vermoedelijk diende het als basis voor een houtskelletconstructie.

Vlak 2

Dit vlak ligt in de top van het dekzand. De in het vlak aangetroffen sporen omvatten hoofdzakelijk paalsporen en enkele als kuil geïnterpreteerde verkleuringen. De dichtheid aan paalsporen is behoorlijk groot maar eenduidige structuren zijn niet herkenbaar. Van de in totaal 42 paalsporen zijn er 17 gecoupeerd. Naast paalsporen in het vlak zijn er bij het afsteken van profiele ook nog paalkuilen gedocumenteerd.

De paalsporen hebben een diameter tussen circa 30 en 50 cm en waren merendeels rond of ovaalrond. Enkele paalsporen waren meer rechthoekig. De diepte varieert van enkele centimeters tot maximaal circa 65 cm. De vullingen bestaan bij het merendeel van de paalsporen uit een palet van grijze, donkergrijze, bruingrijze tot donkerbruingrijze kleuren. De vullingen bestonden uit licht tot matig humeus zand. De sporen waren soms geelgrijs gevlekt en sommige hadden een meer heterogene vulling van donkerbruingrijs tot grijs humeus zand met insluitingen van geel dekzand. In enkele van de paalsporen was een duidelijke paalkern zichtbaar. In de begrenzingen van de paalkuilen waren ook verschillen, sommigen zijn scherp begrensd en andere hadden wat vagere begrenzingen in het dekzand. Doorgaans worden sporen met een scherpere begrenzing jonger geacht. De sporen waarin sporen van baksteen (s11 en s23), alsmede nog houtresten van een paal zijn gedocumenteerd (s21) hadden in ieder geval een scherpe begrenzingen. Deze zullen vermoedelijk na circa de 14^e eeuw dateren, mogelijk nog geheel in de Nieuwe tijd.¹³

¹³ Aangenomen wordt dat baksteen op wat grotere schaal pas in de loop van de 17^e eeuw werd toegepast in huizenbouw in stedelijke kernen.

Afbeelding 14. Overzicht van enkele paalsporen met een overwegend onscherpe begrenzing.

Vrijwel alle vondsten uit de (gecoupeerde) paalsporen omvatten kogelpotscherven die tussen circa de 10^e en het einde van de 13^e eeuw zijn gedateerd. Alleen uit paalkuil s8 is een wat jongere scherf van grijsbakkend aardewerk aangetroffen. Hoewel er selectief is gecoupeerd mag worden aangenomen dat het waarschijnlijk het merendeel van de paalsporen voor het einde van de 13^e eeuw dateert, op mogelijk wat jongere paalsporen na.

Afbeelding 15. Coupefoto's van vermoedelijk jongere paalsporen die vanaf de 14^e eeuw kunnen worden gedateerd.

De vele paalsporen zijn de resten van huizen en vormen de eerste fase van bewoning buiten de ringwalgracht die dan als defensieve gracht waarschijnlijk al niet meer functioneerde en al gedempt was. Op basis van de aangetroffen sporen kan worden geconcludeerd dat er in ieder geval voor circa 1300 al sprake is van bewoning aan de buitenzijde van de ringwalgracht.

6.1.2 PUT 2

Het vlak in put 2 geeft een heel ander beeld te zien dan in put 1. Het meest oostelijke deel is volledig verstoord vanwege de sloopkuil van het voormalige postkantoor. Het meest in het oog springend is de gedempte voormalige ringwalgracht (s15). Die is in het vlak aangesneden op het niveau van de dempingslaag. Deze bestaat uit overwegend grijs tot lichtgrijs zand, met humeuze donkergrijsbruine sterk humeuze kluiten en venige brokken. Het geheel vormt een sterk verrommeld pakket zonder duidelijke gelaagdheid (Afbeelding 16)

Afbeelding 16. Dempingspakket s15 in het kijkgat langs de noordwand. Na circa 20 cm verder verdiepen volledig ingestort.

In eerste instantie is getracht om met een verdieping van het vlak langs de noordwand te kijken of er onder deze dempingslaag ook oudere grachtlagen aanwezig waren. Bij het verdiepen tot circa 0,9 m onder het vlak bleek nog steeds hetzelfde dempingspakket aanwezig, zie afbeelding 16, maar vanwege instorting van de profielwand kon niet dieper worden gegraven. Om toch enig idee te krijgen van de diepte en het verloop van de grachtbodem zijn enkele boringen gezet. In boring 2 is op een diepte van 1,7 m onder het vlak in de keileem (40,39 +NAP) het diepste punt van de gracht bereikt. In het vullingspakket van de gracht tussen de keileem en het dempingspakket lijken nog enkele grachtlagen aanwezig, waaronder een veenlaag (zie boring 2, Bijlage 6). Zowel in westelijk als noordelijk vanaf boring 2 loopt de bodem van de gracht omhoog naar 0,15 m onder het vlak (42,04 +NAP, boring 4). Op basis van boring 3 zou de bodem van de gracht ook in oostelijke richting oplopen tot circa 0,45 m onder het vlak (41,57 +NAP, boring 3), omdat ook keileem is aangeboord maar bij de verdieping langs de noordwand was te zien dat de dempingslaag s15 nog minimaal tot circa 0,9 m onder het vlak aanwezig was (Afbeelding 17). Wellicht is in boring 3 in die vulling een dikke keileemkluit aangeboord.

Afbeelding 17. Laag 2025 aan de westrand van put 2. Een dempingslaag of misschien een inkalving van de rand van de gracht als gevolg van een drenkplaats voor vee?

Mogelijk is de gracht oorspronkelijk breder geweest dan op het eerste gezicht blijkt uit de grens van het dempingspakket s15. Aan de buitenzijde, in het westelijke deel van put 1, is in het vlak een omgewerkt zandpakket s2025 aanwezig (zie paragraaf 5.4). Aan de kopse kant van put 2 is in profiel 202 nog te zien dat de onderkant van dit zandpakket tot op circa 0,55 m onder het vlak ligt (ca. 41,8 m +NAP, Afbeelding 17). Het dempingspakket van s15 wigt uit over dit zandpakket en het is daarmee niet uit te sluiten dat de buitenzijde van de gracht zich ongeveer tot aan de oostrand van put 1 heeft bevonden (Afbeelding 18). Het pakket van s2025 zou daarmee een oudere demping kunnen zijn dan s15. Spoor 36 in put 1 zou ook nog de rand van de gracht kunnen markeren. Een alternatief is dat er hier een soort afkalving van de buitenoever van de gracht is geweest en misschien als gevolg van een drenkplaats voor vee.

Afbeelding 18. Het dempingspakket van de gracht s15 wigt uit over het omgewerkte zandpakket s2025 aan de westzijde.

Gezien de vele venige kluiten en de vaalgrijze kleur van het dempingszand bestaat de indruk dat het dempingspakket s15 bestaat uit grond die afkomstig is uit een van nature natte omgeving. Na de demping met deze grond is er in meerdere fasen de vermoedelijk toen nog drassige laagte van de gedempte gracht verder geëgaliseerd en opgehoogd met humeuze grond.

Er zijn in de dempingslaag geen dateerbare vondsten aangetroffen. Het is wel opvallend dat er veel zandsteenbrokken in voorkomen, ook in de vorm van dikke afslagvormige stukken. Deze stukken zandsteen zijn misschien beweringsafval bij het maken van zandsteenblokken.

Waterput

In de dempingslaag van de gracht is een groot min of meer rond spoor aangetroffen (s17). De vulling bestaat uit donkergrijs zand dat is doorspekt met lichtbruinrijze leemkluitjes. De insteek van dit spoor, door onder andere de dempingslaag van de gracht, is goed te zien in onderstaande afbeelding. Het spoor bestaat uit twee vullingen. In het midden van dit spoor is in het vlak vulling te onderscheiden (s17.0) die ook in het profiel nog te zien is (afbeelding ##, en bijlage &&). Vermoedelijk is s17.0 een uitgraafkuil van een waterput waarvan misschien een putconstructie (boomstamp?) is uitgegraven. Mogelijk is er op een dieper niveau nog het onderste deel van de constructie nog wel aanwezig. Vondsten uit dit spoor. Vulling 17.1 omvat een veel grotere kuil die waarschijnlijk is gegraven bij de aanleg van de put om de putconstructie te kunnen plaatsen.

De insteek van s17.0 en s17.1 doorsnijdt nog de ophogingslagen s2011 en s2015 maar wordt afgedekt door laag s2010, een ophogingslaag die over de gehele voormalige gracht ligt (Afbeelding 19). De put is dus aangelegd in een fase na de demping van de ringwalgracht en er al een eerste ophoging had plaatsgevonden. Gezien de datering van de ophogingslagen moet dit ook al voor circa 1300 zijn gebeurd.

Vondsten uit de insteek van het spoor bestaan uit een metaalobject (een niet nader te dateren fragment van een haakje) en kogelpotsherpen waarvan er één uit de periode tussen 1100 en 1300 dateert.

Uit de uitgraafkuil van de put zijn alleen gebroken keien, brokken ijzeroer en zandsteenbrokken aangetroffen. Die zijn dan kennelijk in die uitgraafkuil van de putconstructie gedumpt.

Afbeelding 19. De insteek van de waterput in het zuidprofiel doorsnijdt s15 en de ophogingslagen 2011 en 2015.

Paalsporen

In het vlak van put 2 zijn vijf sporen als kuilen geïnterpreteerd. Spoor s16 ligt in de dempingslaag s15 van de gracht en vormt nog slechts de onderkant van een paalkuil. De sporen s12, 13 en 14 zijn wat dieper maar vormen ook nog de onderkanten van paalkuilen. Mogelijk behoren deze paalsporen ook tot het cluster van paalsporen in put 1 en zijn ze ook ongeveer gelijktijdig.

6.2 VONDSTEN

Tijdens het onderzoek zijn in totaal 94 artefacten aangetroffen. Deze artefacten zijn gedocumenteerd onder 37 vondstnummers. Het grootste deel van het vondstmateriaal bestaat uit gebruiksardewerk (40 fragmenten).

Materiaal	N
Glas	4
Gebruiksaardewerk	40
Bouwkeramiek	24
Verbrand leem	3
Metaal	3
Slak	9
Dierlijk bot	6
Houtskool	1
Natuursteen	4
Totaal	94

Tabel 2. Overzicht van aantallen aangetroffen artefacten per materiaalcategorie.

6.2.1 KERAMIEK

Het grootste deel van het vondstmateriaal bestaat uit aardewerk. Hiervan zijn 40 fragmenten aangetroffen. Het aardewerk kan worden gedateerd in de Middeleeuwen en in de Nieuwe tijd.¹⁴

Gebruiksaardewerk uit de Middeleeuwen N. Hendriks

In totaal zijn 31 fragmenten aardewerk te dateren in de Middeleeuwen. Het grootste deel hiervan bestaat uit kogelpotaardewerk (80 procent). Daarnaast is grijsbakkend aardewerk, proto-steengoed en steengoed aangetroffen.

Kogelpot

Drieëntwintig fragmenten aardewerk zijn gemaakt van kogelpotaardewerk. Over het algemeen is het aardewerk hard gebakken en gemagerd met steengruis en grof zand, met daarin mica en fragmentjes pyriet. De kleur van de breuk is overwegend grijs van kleur en het oppervlak varieert van lichtbruin tot donkergrijs. Decoratie is op het aardewerk niet aangetroffen. De wanddikte van het aardewerk is overwegend 5-7 millimeter, enkele dikwandige fragmenten uitgezonderd. Het aardewerk lijkt in technisch opzicht goed aan te sluiten bij aardewerk dat elders in Oldenzaal is aangetroffen.¹⁵ De grondstoffen zijn vermoedelijk van lokale herkomst. De aanwezigheid van pyriet in de breuk wijst erop dat voor het produceren van de kogelpotten tertiaire klei is gebruikt die op de stuwwallen rijkelijk aanwezig zijn. Enkele fragmenten waren alleen gemagerd met grof, scherphoekig zand. Kogelpotten met zandmagering komen in onder andere Holten in de late 12e of 13e eeuw voor.¹⁶ In hoeverre dit ook voor Oldenzaal geldt is nog niet duidelijk. Er is voorsnog geen reden om aan te nemen dat de datering van zandgemagerde kogelpot in Oldenzaal afwijkt van de overige vindplaatsen in Oost-Nederland. Wel is het waarschijnlijk dat ook in de late 12e en 13e eeuw het kogelpot in Oldenzaal overwegend gemagerd is met steengruis.

Het grootste deel van de fragmenten bestaat uit wandfragmenten. Slechts vijf randfragmenten zijn aangetroffen, en één fragment van een holle steel of tuit. Vier randfragmenten bestaan uit een geprofileerde min of meer vierkante rand met een flauwe dekselgeul op een knikhals. In het Deventer Systeem kunnen deze randen worden

¹⁴ Eén fragment is indetermineerbaar.

¹⁵ Spitzers 2021, 92-95; Oude Rengerink et al. 2021, 47.

¹⁶ Verhoeven 1998, 238-239.

ingedeeld in type kp-kog-14. Dergelijke randen zijn ook aangetroffen in de vulling van de ringwalgracht ter plaatse van de Stadstuinen.¹⁷ Vergelijkbare randprofielen zijn in Deventer ook aangetroffen en kunnen daar worden gedateerd vanaf de tweede helft van de 10e tot de eerste helft van de 11e eeuw. In andere delen van Nederland zijn deze randprofielen tot in de eerste helft van de dertiende eeuw nog aanwezig. Het is echter onduidelijk tot wanneer dergelijke randen ook in Oldenzaal aanwezig zijn, vooralsnog wordt aangenomen dat ook in Oldenzaal deze randen tot medio de 13e eeuw zijn geproduceerd.

Een bijzonder fragment betreft een wandfragment van een tuit of van een holle steel. (Afbeelding 20) Tuitfragmenten in kogelpotaardewerk komen niet vaak voor. Vaak worden deze potten geïnterpreteerd als imitatie van Badorf potten, zoals onder meer in Tiel is aangetroffen.¹⁸ Ook in Friesland zijn enkele kogelpotten met tuit aangetroffen, maar een datering van deze exemplaren is niet bekend.¹⁹ Het is meer waarschijnlijk dat het om een fragment van een holle steel gaat. Diverse bakpannen uit kogelpotaardewerk bevatten een holle steel, die was bedoeld om een stok in te steken. Bakpannen van kogelpotaardewerk komen al vanaf de Karolingische periode voor²⁰ (Dorestad type H II) tot in de 13e eeuw (Deventer Systeem types kp-bak-2/37/9).

Afbeelding 20. Tuitfragment of holle steelfragment van een kogelpot.

Grijsbakkend handgevormd aardewerk

Twee fragmenten aardewerk kunnen worden ingedeeld in de categorie grijsbakkend handgevormd aardewerk. Deze categorie betreft een verzamelnaam voor reducerend gebakken aardewerk dat deels met de hand is gevormd en deels is gedraaid. Hieronder vallen onder andere de categorieën Elmpt, Paffrath en ander blauwgrijs aardewerk onder. Tijdens het onderzoek is één wandfragmentje en een oorfragment aangetroffen. Het wandfragment omvat geen nadere diagnostische kenmerken en kan daardoor niet goed worden gedateerd. Het oorfragment betreft een deel van een haakoor. Dergelijke oren werden gebruikt bij vroege grapes (bg-gra-4) en schepbekers (bg-spb-1). Beide vormen kunnen in hoofdzakelijk in de 13e eeuw worden gedateerd (resp. 1175-1225 en 1275-1350).²¹

¹⁷ Spitzers 2021, 95.

¹⁸ Collectie Rijksmuseum voor Oudheden.

¹⁹ Verhoeven 1992, 105.

²⁰ Dijkstra/De Koning 2012, 217

²¹ www.deventersysteem.nl – geraadpleegd op 2-8-2023

Grijsbakkend aardewerk

Naast het grijsbakkend handgevormd aardewerk, komen ook drie fragmenten van gedraaid grijs aardewerk voor. Grijsbakkend aardewerk wordt in Nederland vanaf de 13e eeuw geproduceerd, dat vrijwel geheel is gedraaid. Gelijktijdig met het grijsbakkende aardewerk werd ook roodbakkend aardewerk gemaakt, waarbij het enige verschil is dat het grijsbakkende aardewerk reducerend is gebakken en het roodbakkende aardewerk oxiderend.²² Hoewel Bartels stelt dat het grijsbakkende aardewerk in Oost-Nederland tot ca. 1550 is geproduceerd²³, kan voor Twente en de Oostelijke Achterhoek worden vastgesteld dat grijsbakkend aardewerk tot in de tweede helft van de 17e eeuw voorkomt.²⁴

Tijdens het proefsleuvenonderzoek zijn in totaal drie fragmenten grijsbakkend aardewerk aangetroffen, bestaande uit twee wandfragmenten en een randfragment. Het aardewerk is gemagerd met grof, veelal wit, zand en één wandfragment is uitwendig gesmoord. Vanwege het gebrek aan dateerbare kenmerken kunnen de fragmenten niet nader worden gedateerd dan tussen de tweede helft van de 13e en de eerste helft van de 17e eeuw. Het randfragment betreft een eenvoudig afgeplatte onverdikte rand. De slijtage op de rand, de forse wanddikte en de roetaanslag aan de binnenzijde van het object wijzen op de functie van een vuurstolp. Het randfragment is echter in het Deventer Systeem niet toe te wijzen aan een type.

Bijna-steengoed

Vanaf de 13e eeuw werd het mogelijk om aardewerk op dermate hoge temperaturen te bakken zodat de magering en de klei met elkaar versmolten. Deze versintering resulteerde in een product genaamd steengoed. De ontwikkeling naar dit steengoed was een geleidelijk proces dat niet bij alle productiecentra op dezelfde snelheid verliep. Productie waarbij de magering slechts deels met de klei is versmolten worden prot-steengoed genoemd. Wanneer de breuk voor een groot deel, maar niet volledig, is versinterd, wordt gesproken over bijna-steengoed.

Tijdens het onderzoek zijn twee fragmenten van bijna-steengoed aangetroffen, een wandfragment en een randfragment. Bij het wandfragment steekt de zandmagering nog door de breuk en bevat het fragment uitwendig een asglazuur. Het tweede fragment betreft een randfragment afkomstig van een bolle kan met ribbels op de hals, die volgens het Deventer Systeem is in te delen onder s4-kan-15. Beide fragmenten kunnen worden gedateerd in het laatste kwart van de 13e eeuw of het eerste kwart van de 14e eeuw.

Steengoed

Het laatste fragment Middeleeuws aardewerk betreft een klein wandfragmentje steengoed met een dikke laag asglazuur. Het fragmentje kan op basis van de breuk worden toegeschreven aan Siegburg en kan in de tweede helft van de 14e eeuw worden gedateerd.

Gebruiksaardewerk uit de Nieuwe tijd

Het overige aardewerk, zeven fragmenten, kunnen worden gedateerd in de Nieuwe tijd. Dit bestaat uit drie fragmenten steengoed, twee fragmenten roodbakkend aardewerk en twee fragmenten industrieel wit.

Steengoed

Drie fragmenten steengoed kunnen met zekerheid in de Nieuwe tijd worden gedateerd. Het eerste fragment betreft een rand met halsaanzet van een s2-kan-32 met een flauwe overgang van een hals naar schouder. Uitwendig is het exemplaar behandeld met ijzerengobe onder zoutglazuur. Decoratie is niet aanwezig. Vergelijkbare kannen zijn in Amsterdam gedateerd in de 19e eeuw.²⁵ Het is waarschijnlijk dat het exemplaar uit Oldenzaal ook in de 18e en 19e kan worden gedateerd. Het tweede fragment betreft de rand van een tonvormige pot, afkomstig uit het Westerwald. Het gaat om een eenvoudige

---

²² Bartels 1999, 93

²³ Bartels 1999, 100

²⁴ Spitzers 2021, 98.

²⁵ www.deventersysteem.nl – geraadpleegd op 3-8-2023

omgeslagen, afgeplatte rand met daaronder een richel met kobaltblauwe verfersiering. Tot slot is een wandfragment aangetroffen met ribbels op de schouder. Dit fragment bevat verder geen dateerbare kenmerken.

Roodbakkend aardewerk

Het roodbakkend aardewerk bestaat twee fragmenten, een randfragment en een oorfragment. Het wandfragment is gemagerd met veel wit zand en lijkt uitwendig iets gesmoord. Het baksel heeft daardoor veel weg van regionale producties in Oost-Nederland en in het aangrenzende West-Duitse Ochtrup uit de late 17e tot en met de 19e eeuw. Echter is het baksel wat roze van kleur en de breuk was minder compact. Daardoor kan niet met zekerheid worden vastgesteld dat het om een Oost-Nederlands product gaat. Het oorfragment betreft een worstoor. Het object is uitwendig ongeglazuurd en heeft inwendig dik loodglazuur met veel vervuiling. Op basis van de dikte van het glazuur, de aanwezige vervuiling en de kleur van het baksel kan het fragment tussen de 16e en eerste helft van de 18e eeuw worden gedateerd.

Industrieel wit

Tot slot zijn twee kleine fragmentjes industrieel wit aardewerk aangetroffen. Dit aardewerk werd voor het eerst gemaakt in Engeland. Volledig wit aardewerk kon daar vanaf ca. 1790 worden geproduceerd. In Nederland werd dit aardewerk ook geproduceerd door in Maastricht, door onder andere Petrus Regout en Société Ceramique. Op basis van deze twee kleine wandfragmentjes is de herkomst van de exemplaren niet vast te stellen. De fragmenten kunnen daardoor niet nader te worden gedateerd dan vanaf 1790.

Bouwkeramiek

T. Spitzers

De geborgen bouwkeramiek bestaat uit enkele voorbeeldbakstenen uit muurwerk, enkele dakpanfragmenten en enkele wandtegels. Uit muurrest s1 en kuil of uitbraakspoor s184 zijn middeleeuwse bakstenen geborgen met een formaat van 27 x 12-13 x 6,5-7,0 cm. Dit formaat komt overeen met bakstenen die in de tweede helft van de 14^e eeuw in het Agnesklooster zijn verwerkt en bakstenen uit de fundering van de Deurninger binnenpoort.²⁶ De stenen zijn vermoedelijk vervaardigd in het kader van de aanleg van de nabijgelegen stadsmuur in de 14^e eeuw en, al dan niet op een later tijdstip, in de daarnaast gelegen bebouwing verwerkt. Een datering in de 14^e eeuw komt overeen met de datering van het muurwerk op basis van aardewerk.

Uit de wanden van kelder s2 zijn bakstenen met een formaat van 25,5 x 12 x 5,0 cm geborgen. Deze zijn in de 17^e eeuw te dateren.

---

²⁶ Resp. Ostkamp 1999 en Spitzers 2023.

Afbeelding 21. Middeleeuwse baksteen uit s1 (links) en nokpanfragment.

Bijzonder is de vondst van een bovenpan of nokpan uit de Middeleeuwen of vroege Nieuwe tijd, aangetroffen in de grote versterking s999 in de zuidwand van werkput 2 (v29, Afbeelding 21). Het grijsbruine baksel, gemagerd met veel slecht geselecteerd kwartsand, doet een lokale vervaardiging vermoeden. Middeleeuwse onder- en bovenpannen ontbreken in Oldenzaal. Wel worden zeer incidenteel bovenpannen aangetroffen die als nokpan gebruikt kunnen zijn. Nokpannen werden op de nok van daken van riet of stro gelegd. De pan vormt daarmee een zeldzame aanwijzing voor de vorm van dakbedekking.

Vanaf 1530 ging men over op golfpannen, die wel regelmatig worden aangetroffen in Oldenzaal in contexten uit de Nieuwe tijd vroeg tot Nieuwe tijd Midden. Zo is een golfpanfragment geborgen uit de vulling van brandafvalkuil s24, waarin ook aardewerk uit de 16e of 17e eeuw is aangetroffen.

Verbrand leem

In totaal zijn drie fragmenten verbrand leem aangetroffen. Eén fragment is ca. 4,6 centimeter lang en ruim 2 centimeter dik. In het fragment zijn parallelle groeven aanwezig. Deze groeven zijn veroorzaakt door het stro, waar de leem tegen aan is gesmeerd. Ook een klein fragment bevat vergelijkbare groeven. In het derde fragmentje zijn geen stroindrukken aanwezig.

6.2.2 GLAS

Al het glas dat is aangetroffen tijdens het onderzoek, bestaat uit vlakglas, waarschijnlijk vensterglas. Het gaat om vier fragmenten. Uit kuil s120 is een vensterglasfragment geborgen van licht groenig, geblazen glas, dat als glazeniersafval kan worden beschouwd. Het gaat om deel van een ruitje met een scherpe hoek (bijvoorbeeld ruitvormig), waarvan de randen met een knibbelijzer zijn bewerkt. Het is in tweede instantie hergebruikt en aan drie zijden rechthoekig gesneden. Aan één zijde is parallel aan de gesneden zijde een snijkraas te zien. Het 2 cm brede fragment is vermoedelijk een niet verwerkt reststuk van een glazenier, dat weggeworpen is. Terwijl het knibbelijzer al in de Middeleeuwen is gebruikt, wordt het snijden van glas pas in de tweede helft van de 17e eeuw algemeen. De overige fragmenten bestaan uit een klein licht groenig fragmentje, dat in de gehele Nieuwe tijd te dateren is en twee fragmenten kleurloos glas die van na 1800 dateren.

6.2.3 SLAK

(T. Spitzers)

Tevens zijn tien fragmenten ijzerslak verzameld. Negen slakfragmenten zijn afkomstig uit twee kuilen in het zuiden van werkput 1, gedateerd in de 17^e eeuw (s24 en s120). Kuil s120 bevatte, naast veel velkeien en resten houtskool en verbrande leem, een hoge concentratie van slakmateriaal, die wijst op een primaire depositie. Vanaf het midden van de 17^e eeuw is de aanwezigheid van een smederij bekend bij de voormalige Deurningerpoort, waar eveneens concentraties ijzerslakmateriaal zijn aangetroffen bij recent archeologisch onderzoek.²⁷ Vermoed wordt dat het slakmateriaal dat tijdens dit proefsleuvenonderzoek is aangetroffen ook verband houdt met smederij. Door het hiervoor beschreven glazeniersafval en een fragment van een vuurstolp is de vulling van kuil s120 vrij scherp in de tweede helft van de 17^e eeuw te dateren. Het tiende fragment is afkomstig uit een niet nader gedateerd paalspoor s25. Het gaat om een licht magnetisch deels verslakt leemfragment, mogelijk van een ovenwand of een smeedhaard.

6.2.4 METAAL

(M. Hendriks, ArcheoMetaal)

Bij het proefsleuvenonderzoek zijn twee metaalvondsten gedaan. Het betreft een fragment van een ijzeren haakje of iets dergelijks en een koperen gesp. Deze gesp is gedateerd in de periode 1575 – 1700. Bij het afzoeken van de stort met uitgegraven grond zijn met de metaaldetector nog diverse vondsten aangetroffen.²⁸ Daartoe behoort een penning van Hendrik II, geslagen in Deventer die dateert uit 1002-1014. Verder is er nog een niet nader dan in de Nieuwe Tijd te dateren duit, een halve cent (1878-1940) een vermoedelijk stedelijke duit met een buitenlandse denominatie uit de nieuwe tijd en een Belgische centime (1832-1863) aangetroffen. Tot de overige vondsten behoren nog stukjes koperstolsel, een verzwaring met een vastgekoekte nagel, twee stukjes gestanst koper en iets wat op loden beslag lijkt. Deze vondsten dateren merendeels in de tweede helft van de 19^e en de eerste helft van de 20^e eeuw.

6.2.5 DIERLIJK BOT

(T. Spitzers)

Uit het onderste leefniveau in werkput 1, te dateren in de 12^e-13^e eeuw, zijn twee varkensbotten verzameld die in goede staat van conservering zijn. Uit het humeuze cultuurdek s2010 boven de grachtvulling, eveneens te dateren in de 12^e -13^e eeuw, is een fragment runderbot verzameld, dat matig geconserveerd is. Het is fragiel, al is het botoppervlak nog wel intact, en daarmee geen informatie verloren gegaan. De aanwezigheid van goed of redelijk geconserveerd botmateriaal in vol- en laatmiddeleeuwse, stedelijke context draagt bij aan de informatiewaarde van het bodemarchief in het plangebied. Goed geconserveerd botmateriaal uit middeleeuwse context in Twente is nog steeds schaars en daarom van belang.

6.2.6 STEEN

---

²⁷ Archeologische begeleiding Singelpark (Spitzers 2023).

²⁸ Metaaldetectie Huub Slot en Hugo Kuipers

(T. Spitzers)

In de vulling van de waterput s17 zijn, naast diverse veldkeien, twee grotere brokken ijzeroer aangetroffen. Eén daarvan vertoont een vlakke zijde. Zij zijn mogelijk als bouw materiaal gebruikt.

In de bovenste vulling s2020 van het grote spoor s36/s2025 is een brok Bentheimer zandsteen aangetroffen met twee, ruw bewerkte vlakken in een rechte hoek ten opzichte van elkaar. Ook dit stuk is vermoedelijk als bouwsteen gebruikt. Het gebruik van Bentheimer zandsteen gaat in de regio terug tot in de Volle Middeleeuwen. Als dit stuk van vóór de aanleg van de ringwalgracht in de late 9^e of vroege 10^e eeuw zou dateren, zou het wel een relatief vroege aanwijzing voor dit gebruik vormen.

6.3 SYNTHESE

Strikt genomen is er geen sprake van een specifieke, ruimtelijk en in tijd afgrensbare vindplaats. De aangetroffen sporen en resten maken deel uit van een veel grotere vindplaats zijnde de vanaf de Vroege Middeleeuwen (circa 8^e eeuw) ontstane prestedelijke en stedelijke kern van de stad Oldenzaal. Toch kan dit deel van de vindplaats wel worden gesplitst in een enkele ruimtelijk te begrenzen zones en kan er een ontwikkeling van dit deel van de stad worden geschetst. Daarbij kan aan de hand van de bevindingen in het onderzoek een en ander in een wat breder kader worden geplaatst met referenties aan voorgaande onderzoeken in de directe nabijheid van het plangebied en elders in Oldenzaal.

6.3.1 DE RINGWALGRACHT

De ringwalgracht, waarvan op basis van diverse voorgaande onderzoeken elders in de stad al redelijke kennis is verkregen, ligt verder in westelijke richting dan op basis van de in hoofdstuk 2 vermelde reconstructie uit 2015 waarin deze gracht nog hoofdzakelijk onder de Langestraat is geprojecteerd. In 2016 zijn daar boringen gezet en is de gracht daar niet aangetroffen. Wel is in enkele boringen wat noordelijker nabij het winkelcentrum op basis van de boorbeschrijvingen al voorzichtig verondersteld dat er een gracht kon zijn.²⁹ Ook is bij het onderzoek vanwege het Singelpark nabij de Vijfhoek, nabij de westelijke ingang van het winkelcentrum, deze gracht vermoedelijk ook al waargenomen.³⁰

In eerste instantie lijkt de westelijke begrenzing van de gracht op basis van een specifiek dempingspakket duidelijk te zijn maar mogelijk ligt die begrenzing nog wat meer westelijker, nabij de rand van put 1. Of hier inderdaad nog een grachtdemping aanwezig is of dat het gaat om een inkalving, verband houdend met een drenkplaats is nog niet vast te stellen. De oostelijke begrenzing van de gracht is vanwege de recente diepe verstoring na de sloop van het voormalige postkantoor niet vastgesteld. Daarmee kan ook de breedte van de gracht niet concreet worden bepaald. De diepte van de gracht ten opzichte van het huidige maaiveld langs de Langestraat aan de oostzijde bedraagt circa 4,2 m en ten opzichte van het maaiveld langs de huidige Vestingstraat circa 3,25 m. De gracht is oorspronkelijk gegraven in een gebied met een in noordwestelijke richting aflopend maaiveld, op een overgang van een dekzandrug naar een beekdal. Het ligt voor de hand dat de uitgegraven grond dan ook deels uit dit beekdal afkomstig is en aan de binnenzijde van de gracht als een wal is opgeworpen. Nadien zou de grond van deze wal als demping in de gracht terug gestort kunnen zijn. Dit verklaart dan vermoedelijk ook de sterk humeuze kluiten en veenbrokken in de demping.

---

²⁹ Oude Rengerink 2016

³⁰ Spitzers 2023

Helaas was het niet mogelijk om een dieper profiel over de gracht aan te leggen en daaruit zorgvuldig grachtlagen te bemonsteren. Het is daarom in dit onderzoek niet mogelijk de fasering van aanleg, grachtfasen en demping nader te dateren. Wel kan er op basis van de overdekkende lagen gesteld worden dat na een laatste initiële demping het maaiveld over de resterende laagte flink is opgehoogd en dat dit eigenlijk al ruim voor de 14^e eeuw moet hebben plaatsgevonden. Het aardewerk in het dempingspakket kan waarschijnlijk met de ophogingsgrond van elders zijn aangevoerd, vermoedelijk uit de oude pre-stedelijke kern, en is mogelijk wat ouder dan de ophoging zelf. Er zijn echter ook geen jonger dateerbare vondsten aangetroffen en er is geen enkel fragmentje rode baksteen aanwezig. Dit maakt een datering na circa 1300 vrij onwaarschijnlijk. In de insteekkuil van de waterput s17 zijn kogelpotfragmenten aanwezig die dateren tussen 1100 en 1300. Deze insteek wordt overdekt door de ophogingslagen 2010 en 2008. Dat betekent dat in ieder geval de put en de genoemde ophogingslagen na 1100 moeten zijn aangebracht. Of dit ook geldt voor de demping van de gracht is niet direct vast te stellen. Opmerkelijk is overigens het voorkomen van veel brokken zandsteen en ijzeroer in de demping en in de uitbraakvulling van de waterput. De brokken zandsteen kunnen resten vormen van het bewerken van zandsteen of de afbraak van een gebouw van zandsteen. In de periode van circa de 12^e tot de 13^e eeuw kan daarbij alleen worden gedacht aan de nieuwbouw van de romaanse Plechelmuskerk die rond het midden van de 12^e eeuw heeft plaatsgevonden en waarbij de voorganger (ook van zandsteen) is afgebroken. De demping van de gracht zou dan ook ongeveer in het midden van de 12e eeuw zijn geweest. Vooralsnog is er geen betere datering mogelijk.

6.3.2 SPOREN VAN BEBOUWING EN BEWONING LANGS DE VESTINGSTRAAT

Langs de westrand van het plangebied zijn met name in put 1 buiten de ringwalgracht sporen van bebouwing en bewoning aangetroffen. De vervaagde vulling van één (paal?)spoor en een mogelijke akkerlaag of begraven bouwvoor in de zuidwesthoek van het plangebied duidt op een datering vóór de aanleg van de ringwalburcht. Waarschijnlijk hebben voordien al activiteiten in het plangebied plaatsgevonden. Over de aard van deze activiteiten kan op basis van het huidige onderzoek weinig gezegd worden. Het kan om bewoning gaan maar ook om landbouw of andere activiteiten in de omgeving van een nabijgelegen nederzetting. In de omgeving zijn aanwijzingen van bewoning voor zowel de Late prehistorie als de Vroege Middeleeuwen vanaf de 8^e eeuw.

De aangetroffen paalsporen duiden ontegenzeggelijk op huizen die ter plekke hebben gestaan. Patronen in de configuratie van de paalsporen waarmee een structuur van een gebouw herkend kan worden, zijn niet duidelijk in de smalle proefsleuf maar deze zullen ongetwijfeld aanwezig zijn aan beide zijden van de proefsleuf. De paalsporen duiden op houtbouw; gebouwen waarvan de dragende constructie is gebaseerd op in de grond gegraven staander- en wandpalen. Bij afbraak en vervanging van het bouwwerk zijn de palen uitgetrokken of vergaan maar de waarneembare paalkuilen vormen daarmee nog het grondplan van het gebouw. Deze wijze van bouwen werd na de eerste helft van de 14^e eeuw alleen nog maar voor bijgebouwen toegepast. Het kogelpotaardewerk en grijsbakkend handgevormde aardewerk uit enkele paalsporen duidt op een datering vóór die tijd, in de 10^e t/m 13^e of eerste helft van de 14^e eeuw. Hierbij kunnen de 10^e en 11^e eeuw niet worden uitgesloten, maar ontbreken positieve aanwijzingen. In het profiel zijn de vroegste paalsporen te koppelen aan een oudste bewoningshorizont uit de 11^e of 12^e t/m 13^e eeuw op de bovenzijde van een cultuurlaag en een ophoging in de laagte van het beekdal. Ophogingen uit dezelfde periode zijn bij eerder onderzoek verder noordelijk ook al vastgesteld, onder meer op de parkeerplaats bij de Vijfhoek.³¹ Een ophoging van de lagere delen lijkt pas zinvol en begrijpelijk met of na de aanleg van de stadsverdedigingsgordel ter plekke van de Vestingstraat. Dit lijkt rond 1200 te hebben plaatsgevonden.³² Mogelijk is in deze tijd de bebouwing binnen de nieuwe verdedigingsgordel begonnen. Anderzijds is het moeilijk voor te stellen dat er direct naast de buitenzijde van de ringwalgracht bebouwing aanwezig was zolang deze gracht nog een verdedigende functie had. Uit onderzoek elders in de stadskern blijkt dat deze functie ergens in de 11^e of 12^e eeuw is verlaten,

---

³¹ Spitzers 2023.

³² Spitzers 2023.

vermoedelijk al in de 11^e eeuw. Het is ook mogelijk dat de bebouwing langs de Vestingstraat in deze periode na het opgeven van de ringwalburcht begonnen is. Hierin ligt een onderzoeksvraag voor vervolgonderzoek.

De paalsporen dateren in ieder geval merendeels voor de 14^e eeuw en tonen aan dat er voor die tijd al bewoning buiten de voormalige ringwalgracht is geweest. Dit komt overeen met bevindingen uit onderzoek ter plaatse van de Cortile en de Pastoriestraat, waar aan de buitenzijde van de ringwalgracht ook paalsporen aangetroffen die van vóór de 14^e eeuw dateren.³³

Na deze eerste bebouwingsfase met paalsporen na 1300 lijkt, in de loop van de eerste helft van de 14^e eeuw overgegaan te zijn op houtskeletbouw, waarbij balkenraamwerken in principe bovengronds gefundeerd werden. Boven de eerste bewoningshorizont is een lagenpakket aangetroffen van ophogingslagen, dunne egalisatie- en vlijlaagjes, leemvloeren, looplaagjes en brandlagen met houtskool en verbrande leem. Deze wijzen op bebouwing in houtskeletbouw langs de Vestingstraat tussen ca. 1300 en de tweede helft van de 17e eeuw. Boven in dit pakket wijzen grote hoeveelheden houtskool en verbrande leem op één of meerdere grote branden in de periode van ca. 1500 tot ca. 1700. Deze reiken plaatselijk tot kort onder het actuele maaiveld. Uit 1492 is een verwoestende stadsbrand bekend, de Helmichsbrand, maar ook de belegeringen tijdens de Tachtigjarige Oorlog zullen verwoestingen met zich meegebracht hebben. De dichte bebouwing die op de oudste stadsplattegrond uit ca. 1560 van Jacob van Deventer staat afgebeeld, heeft op de kaarten van Hogenberg en Blaeu plaatsgemaakt voor een spaarzame bebouwing. De vraag naar de datering van het brandafval blijft een punt voor nader onderzoek

Uit de periode na ca. 1650 zijn sporen van funderingssleuven voor baksteenmuurwerk gevonden. Een groot deel daarvan is in de tweede helft van de 20^e eeuw uitgebroken. Enkele van deze muurfunderingen zijn echter ouder. Op de oudste kadastrale kaart uit 1811-1832 staan ter plekke van het plangebied twee huizen ingetekend. Wanneer tussen de vroege 17^e eeuw en de vroege 19^e eeuw deze bebouwing na de Tachtigjarige Oorlog dateert, blijft een punt voor nader onderzoek.

---

³³ Oude Rengerink, Spitzers & de Gruil 2021, p. 35.

HOOFDSTUK 7 ONDERZOEKSVRAGEN EN CONCLUSIE

1. Zijn er in het onderzoeksgebied vindplaatsen met archeologische sporen en resten aanwezig?

Binnen het onderzoeksgebied zijn archeologische sporen en resten aanwezig en er is daarom sprake van een archeologische vindplaats. Strikt genomen betreft het een deel van een grotere vindplaats, namelijk de pre-stedelijke en historische stedelijke kern van de stad Oldenzaal.

2. Wat is de aard (complextype), omvang en fysieke kwaliteit daarvan?

De vindplaats kan worden opgesplitst in twee complextypen. De aangetroffen ringwalgracht kan worden toegewezen aan het complextype Ringwalburg (BEWV.WB). De sporen van bewoning worden toegewezen aan het complextype Nederzetting met stedelijk karakter (BEWV.SK).

Het onderzochte deel van de ringwalgracht is slechts een klein stukje van de gracht die tot circa de 11^e eeuw de gehele pre-stedelijke kern van Oldenzaal omgaf. De fysieke kwaliteit ter plaatse van het onderzoeksgebied is, gezien de overwegend nog intacte vullingen en afdekkende ophogingslagen zeer goed. De sporen en resten van de pre-stedelijke en stedelijke bebouwing zijn matig bewaard. In de noordelijke helft van het plangebied zijn deze door de bouw van het postkantoor volledig verstoord. In de zuidelijke helft is ter plekke van de proefsleuf en ten oosten daarvan alleen het onderste sporenniveau uit de 11^e tot en met de 13^e eeuw bewaard. De daarboven liggende sporen en resten van bebouwing na de 13^e eeuw zijn alleen langs de zuidwest en de westrand van het plangebied bewaard (ten westen van proefsleuf 1). Daar is rekening te houden met relevante archeologische resten direct onder het actuele maaiveld.

3. Uit welke periode dateren deze?

De ringwalgracht dateert in de aanlegfase vermoedelijk uit het einde van de 9^e eeuw en is in de loop van vermoedelijk de 11^e/12^e eeuw gedempt en afgedekt. De afdekking heeft, op basis van de vondsten in de afdeklagen, vrijwel zeker al voor het einde van de 13^e eeuw plaatsgevonden.

De sporen van bewoning en bebouwing buiten de ringwalgracht dateren vanaf de 11^e t/m 13^e eeuw, in ieder geval van voor het einde van de 13^e eeuw. Sindsdien is er sprake van bebouwing langs de Vestingstraatwoning, met mogelijk na de 80-jarige oorlog tijdelijk geen of weinig bebouwing.

4. Waar bevinden deze resten zich (horizontaal en verticaal)?

De insteek van de ringwalgracht ligt langs de zuidzijde van het plangebied op circa 2,5 m onder het maaiveld. De relatief ongeroerde afdekkende lagen liggen tot op circa 0,75 m onder het maaiveld. Ter plaatse van de westelijke zijde van het plangebied, buiten de zone van de ringwalgracht ligt de bovenkant van de nog deels intacte bewoningslagen op circa 0,2 tot 0,5 m onder het maaiveld.

5. Wat is de genese en datering van antropogene cultuurdekken?

Aan de westelijke zijde van het plangebied is een dik cultuurdek aanwezig. Dit dek is merendeels een ophogingslaag in de laagte van de gedempte ringwalgracht. Het bestaat uit humeuze grond die waarschijnlijk elders uit de stad is aangevoerd en voor circa de 14^e eeuw is aangebracht. Aan de westzijde is dit dek aanzienlijk dunner en ligt het op het

ongeroerde dekzand. Hier is het dek sterk omgewerkt als gevolg van bewoningsactiviteiten in de navolgende eeuwen.

6. Wat is de bodemkundige opbouw en hoe intact is deze?

De natuurlijke bodem is bijna overal afgetopt tot in de C-horizont. In het oostelijke deel is de natuurlijke bodem weggegraven vanwege de aanleg van de gracht. In het westelijke deel is deze omgewerkt in het cultuurdek. Alleen langs de rand van de verstoring van het voormalige postkantoor, in de natuurlijke laagte aan de rand van het beekdal, zijn resten van een natte bodem met humusinspoeling bewaard.

7. Wat is de waardstelling middels de KNA-waarderingscriteria? Zijn er delen van de vindplaats behoudenswaardig?

De aanwezige archeologische sporen en resten vormen een deel van een grotere vindplaats. Voor zover aanwezig binnen het plangebied zijn deze behoudenswaardig.

HOOFDSTUK 8 WAARDERING

De doelstelling van het onderhavige onderzoek is te komen tot een waardering van een eventueel aanwezige archeologische vindplaats. Op basis van het voorkomen van archeologische sporen is sprake van een archeologische vindplaats. Deze vindplaats wordt gewaardeerd op basis van de waarderingscriteria volgens de KNA 4.1.³⁴ Per onderdeel vindt een toewijzing van punten plaats en aan de hand van het totaal aantal punten wordt bepaald of de vindplaats als behoudenswaardig aangemerkt dient te worden. Bij een lage, gemiddelde en een hoge waarde worden respectievelijk 1, 2 en 3 punten toegekend. Een behoudenswaardige vindplaats heeft volgens de KNA-waarderingscriteria voor de fysieke kwaliteit een score van 5 punten en op inhoudelijke kwaliteit een score van 8 punten. Met een score van 12 punten geldt de aangetroffen archeologische vindplaats als behoudenswaardig.

Gaafheid

De aanwezige vindplaats bestaat uit een deel van de ringwalgracht uit de Vroege Middeleeuwen en een zone met een accumulatie van bewoningssporen vanaf het midden van de Late Middeleeuwen. De vulling van de gracht en de afdekkende ophogingslagen zijn in grote mate nog intact. Hoewel deze aan de oostzijde vanwege de bouw van het voormalige postkantoor en de recente sloop deels zijn verdwenen is er nog een zeer representatief deel aanwezig. De gaafheid hiervan is hoog.

In de zone met bewoningssporen aan de westzijde zijn de onderste lagen nog redelijk intact en is het niveau met paalsporen in het dekzand nog vrijwel volledig intact. De bovenste lagen zijn vanwege opeenvolgende vergravingen als matig intact aangemerkt. In het geheel heeft de vindplaats een **hoge score** voor gaafheid.

Conservering

Er zijn enkele organische artefacten aangetroffen. Dit betreffen botfragmenten. Voor wat betreft overige organische artefacten is het de verwachting dat die met name onder de grondwaterspiegel goed geconserveerd zullen zijn. Op hogere niveaus zal de conservering matig zijn. Een goede beoordeling van de conservering is echter niet goed mogelijk. Daarom wordt de conservering vooralsnog als **middelmatig** beoordeeld.

Zeldzaamheid

Ringwalgrachten zijn in de archeo-regio maar ook op landelijk niveau zeer zeldzaam. Bovendien is er ter plaatse van het plangebied zeer waarschijnlijk een zeer zeldzame kans om de ringwalgracht van Oldenzaal nog een keer goed te kunnen onderzoeken. Binnen de westelijke zone is er nog een redelijk groot gebied waarop met redelijke zekerheid nog plattegronden van gebouwen uit de Volle Middeleeuwen zijn te verwachten. Dit is binnen vroeg-stedelijke kernen zoals Oldenzaal nog een zeer zeldzame locatie. De zeldzaamheid is daarom **hoog**.

Informatiewaarde

De vindplaats heeft een zeer hoge informatiewaarde waar het gaat om de ontwikkeling van de pre-stedelijke en vroeg-stedelijke ontwikkeling van de oude kern van Oldenzaal. Dit geldt met name vanwege de nog aanwezige vullingen van de ringwalgracht en de vanaf de Volle Middeleeuwen aanwezige continuïteit in bewoning in het westelijke deel van de oude kern van de stad. De informatiewaarde is daarom **hoog**.

---

³⁴ KNA 4.1. Bijlag IV Waarden van vindplaatsen

Ensemblewaarde

In de context van de ruimere omgeving maken de sporen en resten onderdeel uitmaken van de oude kern van Oldenzaal en kunnen niet los gezien worden van dit geheel. De vindplaats kan bij verder onderzoek een zeer belangrijke aanvulling vormen voor onderzoek naar de stedelijke ontwikkeling van de stad vanaf de vroegste perioden tot ver in de Nieuwe tijd. De ensemblewaarde is daarmee **hoog**.

Representativiteit

De vindplaats is voor Oldenzaal zeer representatief. Het vormt een deel van de ringwalgracht met daarbuiten de uitbreiding van de stad na het dempen en ophogen van de ringwalgracht. Op nationaal niveau zijn er in Nederland weliswaar weinig ringwalburgen van waaruit een vergelijkbare stedelijke ontwikkeling heeft plaatsgevonden maar de aard van de stadsontwikkeling kan vergelijkbaar zijn. De representativiteit is daarom **hoog**.

Conclusie waardering

Op het aspect fysieke kwaliteit heeft de vindplaats 5 punten en op de inhoudelijke kwaliteit 12 punten. Voor beide criteria is de waarderingsscore voldoende om als een behoudenswaardige vindplaats aangemerkt te worden.

KNA 4.1 Waarderingstabel met scores

Kwaliteit	Waardering s-criteria	Operationele parameters	score
Beleefde kwaliteit	Zichtbaarheid (herkenbaarheid en schoonheid)	Wordt niet gescoord	-
	Herinnerings- waarde	Wordt niet gescoord	-
Fysieke kwaliteit	Gaafheid	<ul style="list-style-type: none"> • Aanwezigheid sporen; • Gaafheid sporen; • Ruimtelijke gaafheid; • Stratigrafie intact; • Mobilia in situ; • Ruimtelijke relatie tussen mobilia onderling; • Ruimtelijke relatie tussen mobilia en sporen; • Aanwezigheid antropogeen biochemisch residu; • Stabiliteit van de natuurlijke omgeving. 	3
	Conservering	<ul style="list-style-type: none"> • Conservering artefacten (metaal/overig); • Conservering organisch materiaal. 	3
Inhoudelijk e kwaliteit	Zeldzaamheid	<ul style="list-style-type: none"> • Het aantal vergelijkbare vindplaatsen (complextypen) van goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode, binnen dezelfde archeoregio, waarvan de aanwezigheid is vastgesteld; • Idem, op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart. 	3
	Informatie- waarde	<ul style="list-style-type: none"> • Opgraving/onderzoek van vergelijkbare vindplaatsen binnen dezelfde archeoregio (minder/meer dan 5 jaar geleden; volledig/partieel); • Recent en systematisch onderzoek van de betreffende archeoregio; • Recent en systematisch onderzoek van de betreffende archeologische periode; • Passend binnen vastgesteld onderzoeksprogramma van universitair instituut of Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed 	3
	Ensemble- waarde	<ul style="list-style-type: none"> • Synchronie context (voorkomen van vindplaatsen uit dezelfde periode binnen de microregio); • Diachrone context (voorkomen van vindplaatsen uit op een volgende perioden binnen de microregio); • Landschappelijke context; • Landschappelijke context (fysisch en historisch); geografische gaafheid van het contemporaine landschap); • Aanwezigheid van contemporaine organische sedimenten in de directe omgeving. 	3

	Representativiteit	<ul style="list-style-type: none"> • Kenmerkendheid voor een bepaald gebied en/of periode;- • Het aantal vergelijkbare vindplaatsen van goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde archeoregio waarvan de aanwezigheid is vastgesteld en waarvan behoud is gegarandeerd; • Idem, op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart.	3
--	--------------------	---	----------

HOOFDSTUK 9 SELECTIEADVIES

Op basis van de waardering is bepaald dat er binnen het plangebied sprake is van een behoudenswaardige archeologische vindplaats die bestaat uit een gedempte ringwalgracht en een zone met bewoningssporen vanaf in ieder geval de 12^e eeuw en mogelijk ouder. De vindplaats strekt zich uit in het deel van het plangebied waar de bodem niet is verstoord vanwege het voormalige postkantoor.

In de westelijke zone liggen de hoogste archeologische sporen op circa 50 cm onder het maaiveld. De ophogingslagen in de zuidelijke zone van het plangebied liggen met de bovenkant op circa 40 cm onder het maaiveld langs de Langestraat. Gezien de te verwachten funderingsdiepte (minimaal circa 0,8 m) en eventuele kruipruimtes is te verwachten dat bij de nieuwbouw er een aanzienlijke aantasting van de vastgestelde archeologische sporen en resten zal optreden. Daarom zal er vervolgonderzoek nodig zijn in de vorm van een opgraving waarbij de aanwezige sporen en resten ex-situ worden veilig gesteld. De omvang en diepte van de opgraving kan in dit stadium nog niet concreet worden vastgesteld. Dit zal aan de hand van uitgewerkte bouwtekeningen beoordeeld moeten worden.

Literatuur en bronnen

- Bartels, M., 1999. *Steden in Scherven. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Amersfoort.
- Bitter, P. S. Ostkamp & N.L. Jaspers, 2018. *Classificatiesysteem voor (post-)middeleeuws aardewerk en glas - Het Deventer Systeem (sinds 1989), Deel 1: Keramiek. Digitale opzoekschema's, Versie 2018-03*. ADC ArcheoProjecten.
- Brouwer, E.W. 2023. *Bureauonderzoek Langestraat/Vestingstraat Oldenzaal te Oldenzaal, gemeente Oldenzaal (OV)*. Laagland Archeologie Rapport 1105
- Dijkstra, J./ J. De Koning, 2012: *Het domein van de boer en de ambachtsman*, Amersfoort (ADC rapport 3100).
- Oude Rengerink, J.A.M & B. Nabers 2015. Reconstructiekaart grachten en vestingwerken Oldenzaal. Ongepubliceerd. Gemeente Oldenzaal.
- Oude Rengerink, J. A. M., 2016. *Bureauonderzoek en IVO-verkennende fase Vijfhoek-Vestingstraat te Oldenzaal, gemeente Oldenzaal*. Laagland archeologie rapport 39. Almelo.
- Oude Rengerink, J.A.M., T.A. Spitzers, J. de Gruil 2021: *Archeologische begeleiding Pastoriestraat en Gasthuisstraat te Oldenzaal, gemeente Oldenzaal (OV)*, Almelo (Laagland Archeologie Rapport 387).
- Oude Rengerink, J.A.M., 2023. *Programma van Eisen Inventariserend veldonderzoek - proefsleuven, Langestraat - Vestingstraat te Oldenzaal, gemeente Oldenzaal (OV)*. Ongepubliceerd. Laagland Archeologie B.V. Almelo.
- Ostkamp, S. (red.), 199, *De opgraving van het St. Agnesklooster in Oldenzaal (RAM 50)*, Amersfoort.
- Melis, J., 2023, Determinatietool vlakglas, www.gebrandophetverleden.nl, geraadpleegd aug. 2023.
- Spitzers, T.A., 2017. *IVO Proefsleuvenonderzoek Vestingstraat te Oldenzaal, gemeente Oldenzaal*. Laagland archeologie rapport 75. Almelo.
- Spitzers, T.A., 2021: *Archeologisch onderzoek Herinrichting Stadstuinen en rioolbegeleiding Marktstraat Oldenzaal, Gemeente Oldenzaal (OV)*, Almelo (Laagland Archeologie Rapport 391).
- Spitzers, T.A., 2023: *Evaluatie- & selectierapport AB Singelpark, Oldenzaal, gemeente Oldenzaal (OV) (intern document)*.
- Verhoeven, A.A.A., 1992: *Productie van kogelpotten in Friesland* in: Paleo-Aktueel 3, Groningen.
- Verhoeven, A.A.A., 1998: *Middeleeuws gebruiksaardewerk in Nederland*, Amsterdam (Amsterdam Archaeological Studies 3).
- www.deventersysteem.nl

SIKB, 2018. Inventariserend Veldonderzoek (Landbodems) (Field Survey IVO (soil) Protocol 4003. SIKB 2018. Gouda.

www.deventersysteem.nl

www.hisgis.nl

KNA 4.1. Bijlage IV Waarderen van vindplaatsen

<https://www.sikb.nl/doc/archeo/KNA40juni2016/KNA%20Lb%20bijlage%20IV%20Waarderen%20van%20vindplaatsen%20versie%204.0.pdf>

Gebruikte kaarten

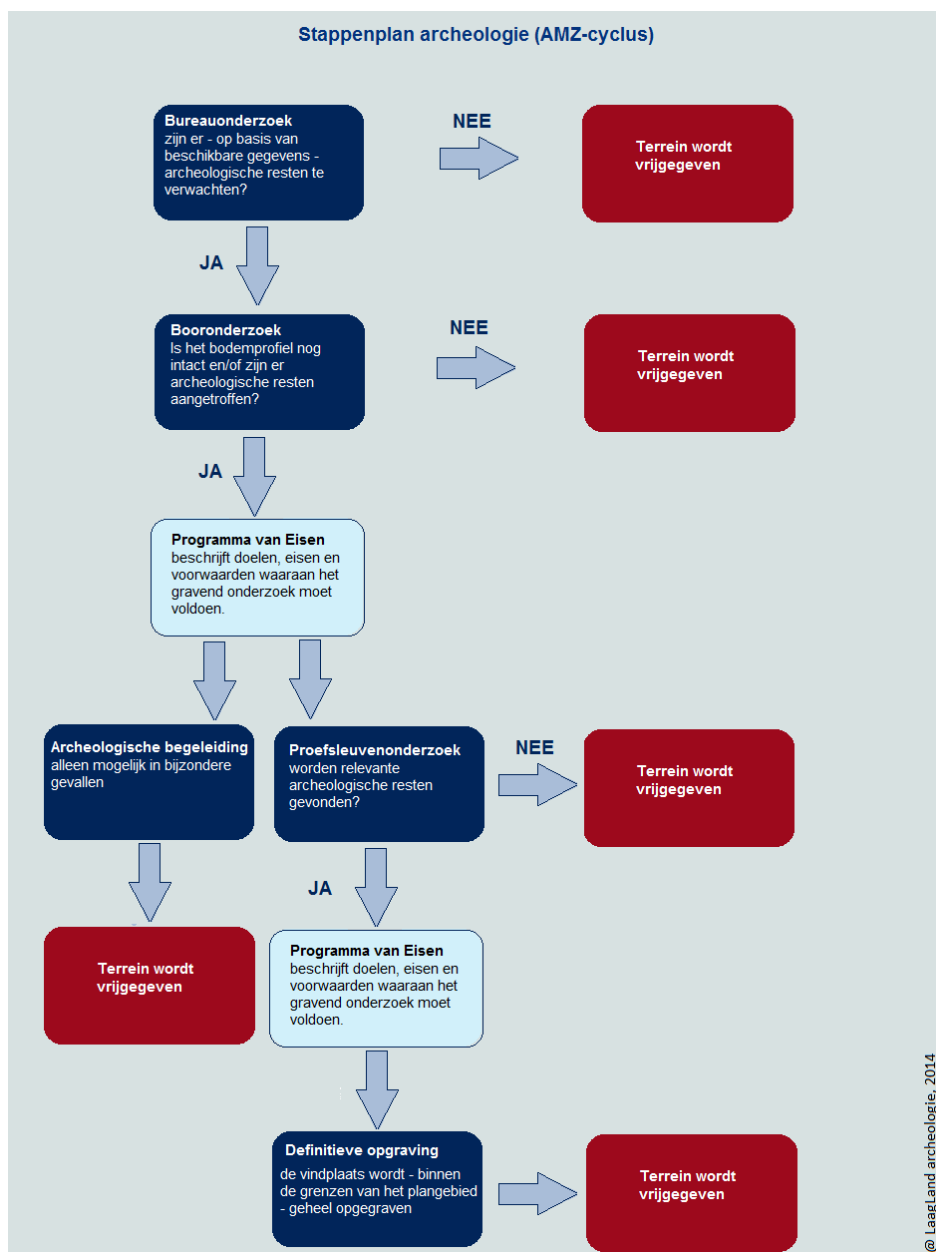
Topografische kaart, schaal 1:10.000. Bron: www.pdok.nl. Geraadpleegd augustus 2023

Lijst met afbeeldingen

AFBEELDING 1. LIGGING VAN HET ONDERZOEKSGEBIED MET HET VLAK VAN HET (INMIDDELS GESLOOPTE) VOORMALIGE POSTKANTOOR.	6
AFBEELDING 2. HET PLANGEBIED MET DE NIEUWBOUW (BRON: VAB ARCHITECTEN & ADVISEURS).	7
AFBEELDING 3. GEDETAILEERDE HOOGTEKAART AHN MET ACTUELE HOOGTES (2023).	10
AFBEELDING 4. UITSNEDE UIT DE RECONSTRUCTIETEKENING VAN DE LIGGING VAN GRACHTEN EN VESTINGWERKEN VAN OLDENZAAL. BRON: OUDE RENGERINK & NABERS 2015.	11
AFBEELDING 5. HET PLANGEBIED OP DE PLATTEGROND VAN JACOBUS VAN DEVENTER CIRCA 1560.	12
AFBEELDING 6. HET PLANGEBIED OP DE KAART VAN HOOGENBERG, CIRCA 1610.	12
AFBEELDING 7. LUCHTFOTO MET HET GEBIED VAN DE VIJFHOK ROND 1970 NADAT DE MEESTE BEBOUWING AL IS GESLOOPD. BINNEN DE RODE CIRKEL IS HET PLANGEBIED GLOBAAL AANGEDUID.	13
AFBEELDING 8. PUTTENPLAN VOLGENS HET PVE EN DE GEREALISEERDE PUTTEN.	16
AFBEELDING 12. DETAIL VAN HET NOORDELIJK DEEL VAN PROFIEL 102 MET DE NOORDRAND VAN DE EERSTE OPHOGINGSFASE OP DE RAND VAN DE LAAGTE.	19
AFBEELDING 13. DETAIL VAN HET MIDDENDEEL VAN PROFIEL 102 MET HET SCHOONZANDIGE OPHOGINGSPAKKET S152 BOVEN HET OUDER BEWONINGSNIVEAU S140/S161 MET KEIENCONCENTRATIE (RECHTSONDER).	20
AFBEELDING 14. DETAIL VAN HET ZUIDEINDE VAN PROFIEL 102 MET MUURWERK S1 EN LAGEN EN KUILEN MET BRANDAFVAL.	21
AFBEELDING 12. ZUIDPROFIEL PUT 2 VANUIT HET WESTEN GEZIEN.	22
AFBEELDING 13. KELDERTJE S2. OPGETROKKEN UIT DIVERSE HERGEBRUIKTE BOUWMATERIALEN.	24
AFBEELDING 14. OVERZICHT VAN ENKELE PAALSPOREN MET EEN OVERWEGEND ONSCHERPE BEGRENZING.	26
AFBEELDING 15. COUPEFOTO'S VAN VERMOEDELIJK JONGERE PAALSPOREN DIE VANAF DE 14 ^E EEUW KUNNEN WORDEN GEDATEERD.	26
AFBEELDING 16. DEMPINGSPAKKET S15 IN HET KIJKGAT LANGS DE NOORDWAND. NA CIRCA 20 CM VERDER VERDIEPEN VOLLEDIG INGESTORT.	27
AFBEELDING 20. LAAG 2025 AAN DE WESTRAND VAN PUT 2. EEN DEMPINGSLAAG OF MISSCHIEN EEN INKALVING VAN DE RAND VAN DE GRACHT ALS GEVOLG VAN EEN DRENKPLAATS VOOR VEE?	28
AFBEELDING 21. HET DEMPINGSPAKKET VAN DE GRACHT S15 WIGT UIT OVER HET OMGEWERKTE ZANDPAKKET S2025 AAN DE WESTZIJDE.	29
AFBEELDING 22. DE INSTEEK VAN DE WATERPUT IN HET ZUIDPROFIEL DOORSNIJD T S15 EN DE OPHOGINGSLAGEN 2011 EN 2015. ..	30
AFBEELDING 23. TUITFRAGMENT OF HOLLE STEELFRAGMENT VAN EEN KOGELPOT.	32
AFBEELDING 24. MIDDELEEUWSE BAKSTEEN UIT S1 (LINKS) EN NOKPANFRAGMENT.	35

BIJLAGE 1 AMZ-CYCLUS

BIJLAGE 2 ARCHEOLOGISCHE PERIODEN

Archeologische perioden		Datering	
Nieuwe tijd	C	1795	
	B	1650	
	A	1500	
Middeleeuwen	Laat	1250	
	Vol	1050	
	vroeg	Ottoons	900
		Karolingisch	725
		Merovingisch	450
Romeinse tijd	Laat	270	
	Midden	70 na Chr.	
	Vroeg	15 voor Chr.	
Prehistorie	Ijzertijd	Laat	250
		Midden	500
		Vroeg	800
	Bronstijd	Laat	1100
		Midden	1800
		Vroeg	2000
	Neolithicum	Laat	2850
		Midden	4200
		Vroeg	4900/5300
	Mesolithicum	Laat	6450
		Midden	8640
		Vroeg	9700
	Paleolithicum	Jong	35.000
		Midden	250.000
		Oud	
	@ Laagland Archeologie, 2014		

BIJLAGE 3 SPORENLIJST

BIJLAGE 4 VONDSTENLIJST

BIJLAGE 5 OPGRAVINGSVLAKKEN; PUTTENOVERZICHT MET ALLE SPOREN

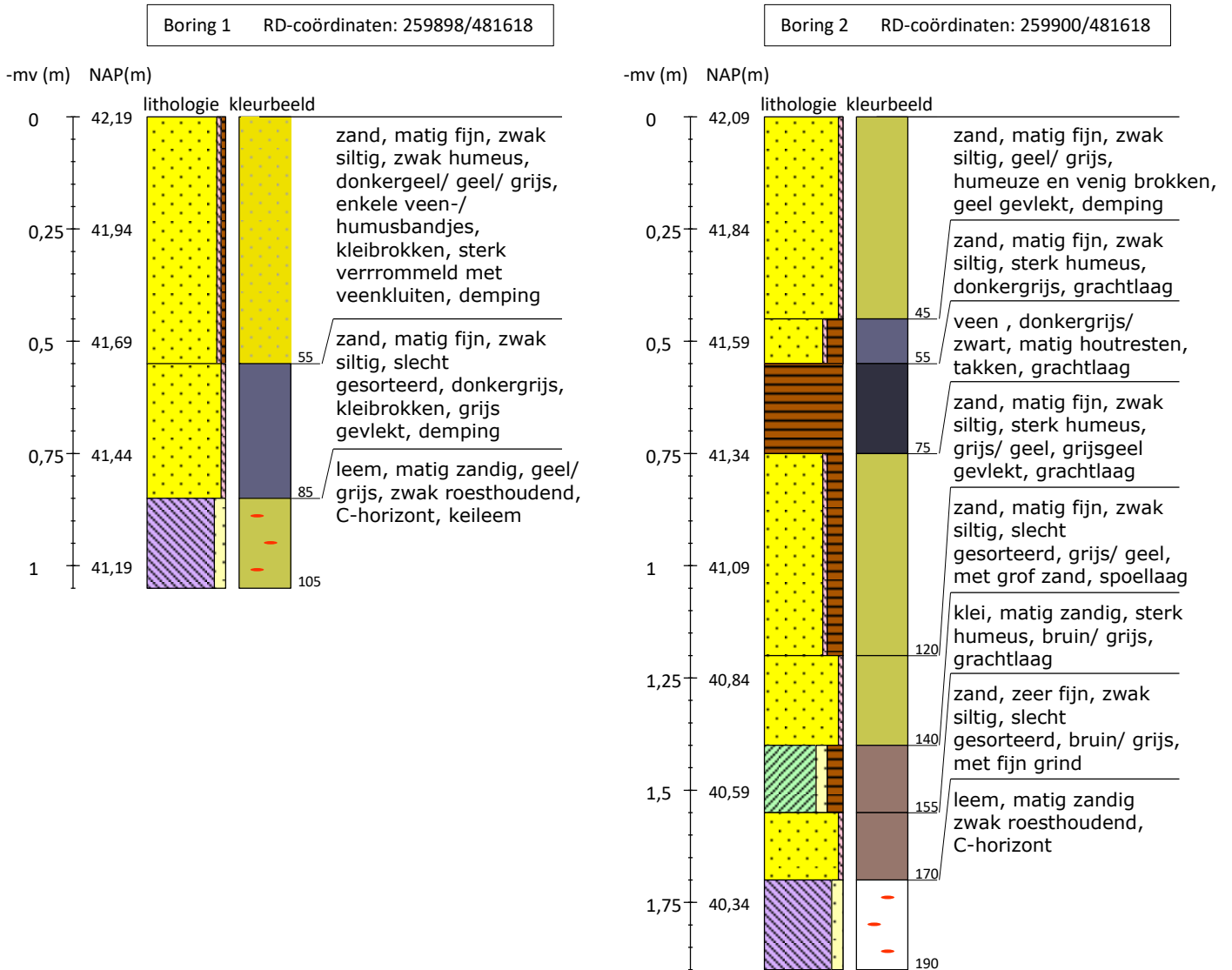

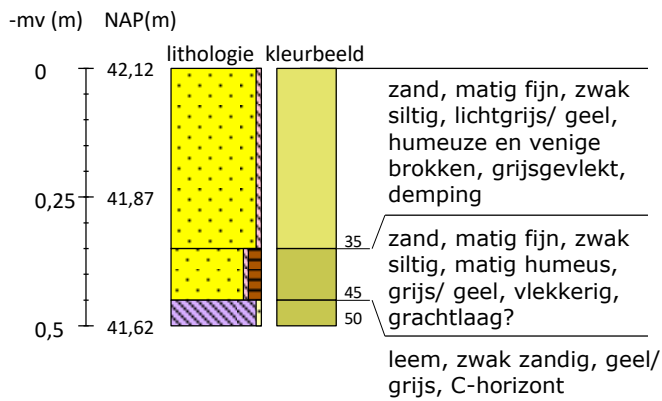

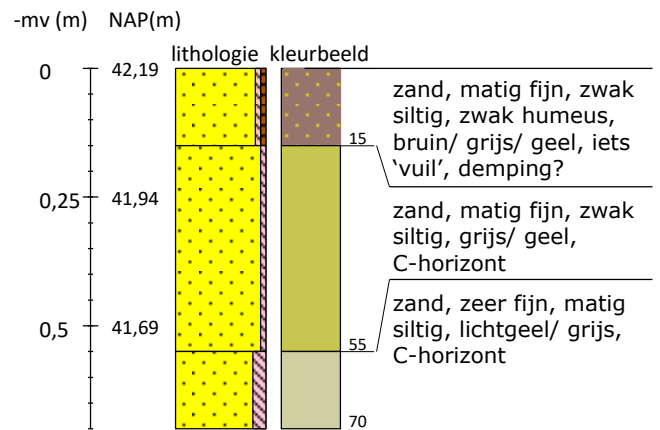
BIJLAGE 6 BORINGEN PUT 2

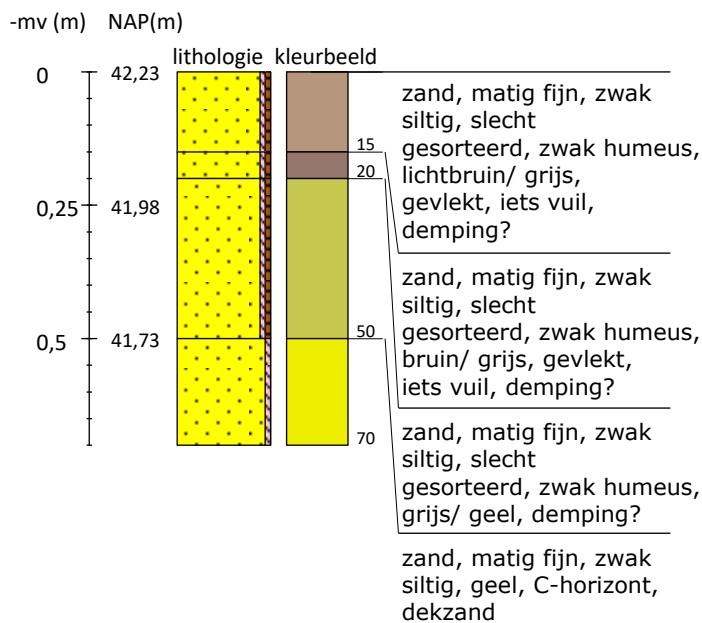
Boring 3 RD-coördinaten: 259903/481618

Boring 4 RD-coördinaten: 259896/481618

Boring 5 RD-coördinaten: 259890/481617

Legenda (conform NEN 5104, boorbeschrijvingsnorm van NITG-TNO en ASB)

<p>Zand</p> <p>Zand, zwak siltig</p> <p>Zand, matig siltig</p> <p>Zand, sterk siltig</p> <p>Zand, uiterst siltig</p> <p>Zand, kleilig</p>	<p>Veen</p> <p>Veen, mineraalarm</p> <p>Veen, zwak kleilig</p> <p>Veen, sterk kleilig</p> <p>Veen, zwak zandig</p> <p>Veen, sterk zandig</p>	<p>Zandmediaan</p> <p>uiterst fijn < 105 µm</p> <p>zeer fijn 105 - < 150 µm</p> <p>matig fijn 150 - < 210 µm</p> <p>matig grof 210 - < 300 µm</p> <p>zeer grof 300 - < 420 µm</p> <p>uiterst grof 420 - < 2000 µm</p> <p>Zandsortering</p> <p>goed gesorteerd D60/D10 < 1,8</p> <p>matig gesorteerd D60/D10 1,8 < 3</p> <p>slecht gesorteerd D60/D10 > 3</p>	<p>Boortype</p> <p>Edelmanboor ø 7 cm</p> <p>Edelmanboor ø 10 cm</p> <p>Edelmanboor ø 12 cm</p> <p>Edelmanboor ø 15 cm</p> <p>Guts ø 2 cm</p> <p>Guts ø 3 cm</p> <p>Zuigerboor</p> <p>Riverside boor ø 7 cm</p>	<p>Inclusies/archeologische indicatoren (resten van planten, wortels, schelpen, wortels, hout, baksteen, puin, kolengruis, glas, aardewerk, houtskool, vuursteen, bot, fosfaat)</p> <p>weinig < 1%</p> <p>matig 1-10%</p> <p>veel > 10%</p>	<p>Mechanische boor ø 10 cm</p> <p>Mechanische boor ø 12 cm</p> <p>Mechanische boor ø 15 cm</p> <p>Mechanische boor ø 20 cm</p>
<p>Klei</p> <p>Klei, zwak siltig</p> <p>Klei, matig siltig</p> <p>Klei, sterk siltig</p> <p>Klei, uiterst siltig</p> <p>Klei, zwak zandig</p> <p>Klei, matig zandig</p> <p>Klei, sterk zandig</p>	<p>Grind</p> <p>Grind, zwak zandig</p> <p>Grind, matig zandig</p> <p>Grind, sterk zandig</p> <p>Grind, uiterst zandig</p> <p>Grind, siltig</p>	<p>Begrenzing onderliggende laag</p> <p>scherp overgangsgebied < 0,3 cm</p> <p>onscherp overgangsgebied 0,3 - < 3 cm</p> <p>diffuus overgangsgebied 3 cm - < 10 cm</p>	<p>Grondwaterstand</p> <p>GHG ▲</p> <p>GWG ▼</p> <p>GLG ◆</p>		
<p>Leem</p> <p>Leem, zwak zandig</p> <p>Leem, sterk zandig</p>	<p>Overige toevoegingen</p> <p>zwak humeus</p> <p>matig humeus</p> <p>sterk humeus</p> <p>zwak grindig</p> <p>matig grindig</p> <p>sterk grindig</p>	<p>Kalkgehalte</p> <p>kalkloos geen opbruising, minder dan 0,5% CaCO₃</p> <p>kalkarm hoorbare opbruising, circa 0,5 - 1 à 2 % CaCO₃</p> <p>kalkrijk zichtbare opbruising, 1 à 2% CaCO₃</p>	<p>@ Boorsten - www.boorsten.nl</p>		

BIJLAGE 7 PROFIELEN EN COUPETEKENINGEN